

Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî Üzerine Çalışmalar: Bir Kaynakça Denemesi

Yrd. Doç. Dr. Tuna TUNAGÖZ*

Atıf / ©- Tunagöz, T. (2017). Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî Üzerine Çalışmalar: Bir Kaynakça Denemesi, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17 (1), 187-225.

Öz- Bu makalede, İslâm felsefesi tarihinin önemli temsilcilerinden birisi olan Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî (ö. 547/1152) üzerine yapılan akademik çalışmalar hakkında bir kaynakça oluşturulmuştur. Çalışmada, öncelikle Bağdâdî'nin ilmî kişiliği hakkında bilgi verilmiş, ardından kaynakçanın yöntemi açıklanmıştır. Bunları takiben, Bağdâdî'nin kendi eserlerinin yazmaları, neşirleri ve çevirileri; filozofun hayatı ve eserleri hakkında bilgi veren klasik ve muasır kaynaklar; onun hakkında yayımlanmış kitap, kitap bölümü, makale ve ansiklopedi maddesi, bildiri düzeyinde eserler listelenmiştir. Çalışma, değerlendirme ve sonuç bölümü ile tamamlanmıştır. Bağdâdî hakkında yapılan çalışmaların son zamanlarda hız kazandığı ve onun fizik, metafizik teorileri ile felsefesindeki eleştireliliğe odaklanmış olduğu çalışmanın temel bulguları arasındadır. Bununla birlikte, filozofun bazı eserlerinin henüz neşredilmediği ve onun düşünce dünyasındaki meselelerin önemli bir kısmının henüz incelenmediği görülmektedir. Yine, Bağdâdî'nin fikrî kaynakları ve etkileri araştırmacıların ilgisini beklemektedir.

Anahtar sözcükler- Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî, kaynakça, İslâm Felsefesi Tarihi, İslâm Bilim Tarihi, İslâm Tıp Tarihi

§§§

Makalenin geliş tarihi: 22.05.2017; Yayına kabul tarihi: 19.06.2017

* Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Felsefesi Anabilim Dalı, e-posta: ttunagoz@cu.edu.tr. Bu çalışma, Çukurova Üniversitesi BAP Koordinasyon Birimi tarafından desteklenen 8485 numaralı Bireysel Araştırma Projesi kapsamında hazırlanmıştır.

Giriş

Ebû'l-Berakât Hibetullâh b. 'Alî b. Melkâ el-Bağdâdî (ö. 547/1152), metafizik, mantık, fizik, psikoloji, tıp, gökbilim ve eczacılık sahalarında eserler vermiş bir filozoftur. Bağdâdî ile aynı dönemde yaşayan ilahiyat âlimi ve tarihçi Zâhîru'd-Dîn el-Beyhakî (ö. 565/1169), bazılarının onu Aristoteles'e (ö. m.ö. 384) denk bir filozof olarak değerlendirdiğini aktarır.¹ Bu değerlendirmenin mübalağalı olduğu söylenebilir; fakat Bağdâdî'nin yaygın biçimde "Evhadu'z-Zamân" (*Çağın Eşsizi*) lakabıyla anılmış olması² döneminde kazandığı ilmi saygınlığın açık bir ifadesidir.

Filozof, şöhretini öncelikli olarak tıptaki uzmanlığına borçludur. Klasik dönem kültür tarihçisi Kıfî (ö. 646/1248), çağdaşı tabiplerin çeşitli meseleleri ona sorduğu ve onun verdiği cevaplardan oluşan notların elden ele dolaştığı bilgisini vermektedir.³ Kayıp durumdaki *İhtisâru't-Teşrih* (Anatomi Özeti) ve *el-Akrâbâzîn* (İlaç Formülleri Kitapçığı) ile günümüze ulaşan *Berşe'aşâ* (Hızla İyileştiren Formül) ve *Emînu'l-Ervâh* (Ruhların Dayanağı) onun tıp sahasındaki eserleridir.

Yetkin bir tabip olmakla birlikte, Bağdâdî adını daha çok Meşşâî felsefeye yönelttiği eleştiriler ve özgün bir felsefî sistem kurma teşebbüsüyle duyurmuştur. Kıfî onun mantık, fizik ve ilahiyat bahislerinden oluşan başeseri *el-Kitâbu'l-Mu'teber fi'l-Hikme*'yi (Felsefî Değerlendirmeler Kitabı), "bu devirde bu sahada yazılmış en güzel eser"⁴ olarak nitелеmektedir. Yine onun *Risâle fi'l-'Aql ve Mâhiyyetih* (Akıl ve Mahiyeti Hakkında Risale) isimli eseri, Meşşâîlere alternatif bir akıl anlayışı teklif etmektedir. Sadece bazı parçalarına sahip olduğumuz *Kitâbu'n-Nefs* (Nefs Kitabı) ise özgün nefis kuramının ilk adımlarını temsil etmektedir.

Filozofun ayrıca *Risâle fi Mâhiyyeti'l-Melâl* (Usancın Mahiyeti Hakkında Risale) isimli psikoloji sahasında ve *Risâle fi Sebebi Zuhûri'l-Kevâkib Leylen ve Hafâ'ihâ Nehâran* (Yıldızların Yalnızca Geceleri Görülüp Gündüzleri Görülmemesi Hakkında Risale) isimli gökbilim sahasında bir eseri mevcuttur.

Bağımsız filozof Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî'nin İslâm düşünce tarihinin başat temsilcilerinden birisi olduğu söylenemez. Fakat özellikle yaşadığı dö-

¹ Beyhakî, *Tetimmetu Şivâni'l-Hikme*, s. 152. Dipnotlardaki eserlerin künyeleri çalışma içindeki listelerde yer almaktadır.

² İbn Ebî Uşaybî'a, *Uyûnu'l-Enbâ*, s. 349.

³ Kıfî, *İhbâru'l-'Ulemâ*, s. 226.

⁴ Kıfî, *İhbâru'l-'Ulemâ*, s. 224.

nemde egemen felsefî sistem olan Yeni Eflatuncu Aristoculuğa yönelttiği tenkitler bağlamında kendisinden sonraki pek çok düşünürü etki etmiştir:

Felsefî kelâmın en büyük temsilcilerinden birisi olan Fahru'd-Dîn er-Râzî (ö. 606/1210), Bağdâdî'den, kelâmî değerler dizisine yaklaştığı tabiat, nefis ve ilahiyat bahislerinde oldukça faydalanmıştır. İşrâkî filozof Şehrazûrî (ö. 687/1288 sonrası), onun filozoflara yönelttiği eleştirilerin çoğunluğunu Bağdâdî kanalından elde ettiğini ifade etmektedir.⁵

Çok yönlü âlim ve felsefe eleştirmeni İbn Teymiyye (ö. 728/1328), Bağdâdî'yi Meşşâî düşünceyi taklit etmeyen ve nübüvvet ışığıyla aydınlanan bir düşünür olarak takdim etmiştir. İbn Teymiyye, Bağdâdî'nin, ilâhî sıfatlar, zat-sıfat ilişkisi, Allah'ın tikelleri bilmesi gibi meselelerdeki yorumlarını saygı ve takdirle anmış ve yer yer onun düşüncelerinden istifade etmiştir.⁶

Bu düşünürlerin dışında İşrâkî felsefenin kurucusu Suhreverdi (ö. 587/1191), onun takipçisi ve şârihi Şehrazûrî (ö. 687/1288 sonrası), Ekberî mutasavvıf ve filozof Dâvûd el-Çayserî (ö. 751/1350), muhakkik felsefî kelâmcılar 'Açudu'd-Dîn el-İcî (ö. 756/1355), Seyyid Şerîf el-Curcânî (ö. 816/1413) ve Celâlu'd-Dîn ed-Devvânî (ö. 908/1502) Bağdâdî'nin düşüncelerinden yararlanmışlardır.⁷

Bağdâdî'nin fikirleri, ayrıca Ortaçağ Yahudi filozofları Abraham bar Hiyya (ö. ykl. 1136), İbn Kemmûne (ö. 683/1284)⁸, Gersonides (ö. 1344) ve Hasday Kreskas (ö. ykl. 1411) ile Ortaçağ Hristiyan filozofları Johannes Buridanus (ö. 1358'ten sonra) ve Saksonyalı Albertus'ta (ö. 1390) yankı bulmuştur.⁹

Bu makale, yukarıda ilmî kişiliği tasvir edilen Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî'nin eserleri ve onun düşünce sistemi üzerine yapılan çalışmalara dair bir kaynakça niteliğindedir. Çalışmanın hedefi, Bağdâdî üzerine inceleme yapacak bir araştırmacıya hangi yayınlarla ilgilenmesi ve hangi araştırma konularına yönelmesi gerektiği hususunda rehberlik yapmaktır. Çalışma, Bağdâdî ile ilgili yapılmış tüm eserleri eksiksiz biçimde tespit ettiği iddiasında de-

⁵ Şehrazûrî, *Bilgelerin Tarihi ve Özdeyişleri*, s. 915.

⁶ Çağrırcı, "Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî", s. 307-308.

⁷ Çağrırcı, "Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî", s. 307.

⁸ Langermann, "Al-Baghdadi, Abu 'l-Barakat (fl. c.1200-50)", s. 637-638.

⁹ [Roth], "Hibat Allah", s. 462; Pines, "Studies in Abu'l-Barakât Al-Baghdâdî's Poetics and Metaphysics", s. 169-170. Bağdâdî'nin hayatı, eserleri ve etkisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Tunagöz, *Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî Felsefesinde Tanrı*, s. 24-55.

ğildir. Lakin bu hedefe yaklaşabilmek için elden geldiğince gayret göstermiş durumdadır.

Çalışmada öncelikle Bağdâdî'nin eserlerinin yazmaları listelenmiştir. Yazmaları bulunan eserler alt başlıklara ayrılmış ve mevcut yazmaların her birisi elden geldiğince ayrıntılı biçimde tasvir edilmiştir. Bu kısmı Bağdâdî'nin eserlerinin neşir ve çevirilerine ayrılan bölüm takip etmiştir. Neşirler ve çeviriler ayrı başlıklar halinde ele alınmıştır. Bu bapta yapılan çalışmaların bir kısmı tez ve makaleler içerisinde yer almaktadır. Bahsedilen türdeki eserlere dair açıklamalar yapılmış ve onlar tekrardan kaçınma düşüncesiyle tez ve makale bölümleri içerisinde yeniden zikredilmemiştir. Aynı gerekçeyle, herhangi bir çalışma sadece ilk kez ele alındığı yerde anılmış; bir eserin yeni baskısı ve tıpkıbasımı tespit edilmişse buna yönelik bilgiler dipnotta ifade edilmiş, ayrı başlık açılmamıştır. Fakat başka bir yayın türüyle tekrarlanan çalışmalar, makale sonundaki değerlendirme ve sonuç kısmında dikkate alınmıştır.

Bağdâdî'nin hayatı ve eserleri ile ilgili açıklama yapan kaynaklar klasik ve muasır alt başlıklarına ayrılmıştır. Bu eserlerin Bağdâdî'ye yönelik bölümlerinin başlıkları tırnak içinde belirtilmiştir. Kitap bölümleri başlığı altındaki çalışmaların büyük kısmı doğrudan Bağdâdî için ayrılmış bölümlerdir. Hangi bir yayın türünde Bağdâdî'nin isminin geçmediği girdiler okuyucuyu yanıltmamalıdır. Zira bunların tümü Bağdâdî'nin düşüncelerine yönelik incelemeler içerdiği için listeye dâhil edilmiştir. Bilimsel toplantılarda sunulan çalışmalar bölümünde basılı olanlar ve olmayanlar bir arada zikredilmiştir. Hazırlık veya baskı aşamasında olan eserlere dipnotlarda dikkat çekilmiştir.

Yazarların isimleri alfabetik olarak sıralanmış ve sıralamada “el/al” takıları dikkate alınmamıştır. Bir kaynakça çalışmasının hitap edeceği kitlenin genel olabileceği düşüncesiyle, Arapça ve Farsça sözcüklerin imlasında Türkiye’de yaygın olan usule değil, o sözcüklerin ait olduğu dildeki aslına sadık kalınmıştır. Kullanılan kaynaklardaki Arapça ve Farsça harflerin çevriyazımları şu şekildedir:

أ (‘) | ب (b) | پ (p) | ت (t) | ث (s) | ج (c) | چ (ç) | ح (h) | خ (h) | د (d) | ذ (z) | ر (r) | ز (z) | ژ (j) | س (s) | ش (ş) | ص (ş) | ض (d/ž) | ط (t) | ظ (z) | ع (‘) | غ (ğ) | ف (f) | ق (k) | ك (k) | گ (g) | ل (l) | م (m) | ن (n) | ه (h) | و (v) | ي (y) | ا... (â) | ي... (î) | و... (û)

Çalışmada aşağıda listelenen kısaltmalar kullanılmıştır:

b.: bin/ibn | b.b.: basımevî belirtilmemiş | c.: cilt/volume/mucelled | çev.: çeviren/translator/el-mutercim | Dânişgâh: Kitâbhâne-i Merkezî-i Dânişgâh-i Tahrân | Dânişgede: Kitâbhâne-i Dânişgede-i İlâhiyyât-i Dânişgâh-i Tahrân | ist.: istinsah | Mar‘aşî: Kitâbhâne-i Bozorg-i Hazret-i Âyetullâhi'l-

‘Uzmâ Mar’aşî-i Necefî | Melik: Mu’essese-i Kitâbhâne ve Mûze-i Millî-i Melik | muk.: mukabele | m.ö.: milattan önce | müst.: müstensih | nr.: numara | nşr.: neşreden | Rażavî: Kitâbhâne, Sâzmân-ı Kitâbhânehâ, Mûzehâ ve Merkez-i Esnâd-i Âstân-i Kuds-i Rażavî | ö.: ölümü | s.: sayfa/page/ şafha | Sipehsâlâr: Kitâbhâne-i Medrese-i ‘Âli-i Şehîd Muṭahharî-i Sipehsâlâr | Şûrâ-yı İslâmî: Kitâbhâne, Mûze ve Merkez-i Esnâd-i Meclis-i Şûrâ-yı İslâmî | Şûrâ-yı Millî: Mûze ve Merkez-i Esnâd-i Meclis-i Şûrâ-yı Millî | t.y.: tarih yok/no date/dûne târîh | y.: yaprak/folio/varak | YEK: Yazma Eser Kütüphanesi | v.dğr.: ve diğerleri/and others/ve'l-âhârûn | ykl.: yaklaşık | yy.: yüzyıl.

I. Eserlerinin Yazmaları

1. *el-Kitâbu'l-Mu'teber fi'l-Hikme*

el-Bağdâdî, Ebû'l-Berakât, *el-Kitâbu'l-Mu'teber fi'l-Hikme*, İstanbul, Süleymaniye YEK, Fâtih, nr. 3224, 194 y., müst. Hibetullâh b. Muḥammed b. ‘Alî b. el-Ḥasen el-Ḳuraşî, Zû'l-ka'de 595/Ağustos 1199.¹⁰

———, *el-Kitâbu'l-Mu'teber fi'l-Hikme*, İstanbul, Köprülü YEK, Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 919, 252 y.¹¹

———, *el-Kitâbu'l-Mu'teber fi'l-Hikme*, İstanbul, Süleymaniye YEK, Fâtih, nr. 3225, 209 y.¹²

———, *el-Kitâbu'l-Mu'teber fi'l-Hikme*, İstanbul, Süleymaniye YEK, Fâtih, nr. 3226, 212 y.¹³

———, *el-Kitâbu'l-Mu'teber fi'l-Hikme*, İstanbul, Süleymaniye YEK, Es'ad Efendi, nr. 1931, 332 y., müst. Muḥammed b. ez-Zahîr b. Mes'ûd b. Evḥad b. Mes'ûd b. Aḥmed el-Ḳârî (el-'Alâ' el-Ebîverdi), ist. Gürgenç

¹⁰ Nüsha, Bağdâdî'nin *el-Kitâbu'l-Mu'teber*'i öğrencisine imlâ ettirdiği nüshadan istinsah edilen nüshadan istinsah edilmiştir. Eser bu yolla telif edildiğinden, bu nüshanın soyağacının asıl nüshaya dayandığı söylenebilir. Müstensih kitabı dört cilt olarak istinsah etmiştir; fakat elimizdeki nüsha yalnızca ilahiyat bölümünü ihtiva eden dördüncü cilttir. Mantık ve fizik bölümlerine karşılık gelen ilk üç cilt kayıp durumdadır.

¹¹ Müstensih kitabı dört cilt olarak istinsah etmiştir; fakat elimizdeki nüsha kitabın yalnızca mantık bölümünü ihtiva eden birinci cilttir. Nüshanın üçüncü cildi Fâtih 3225'te, dördüncü cildi Fâtih 3226'da kayıtlıdır.

¹² Bir önceki nüsha ile aynı kalemden çıkan nüsha, kitabın fizik bölümünün son iki cüz'ünü (nebat, hayevan ve nefis) ihtiva eden üçüncü cilttir. Kayıp olan ikinci ciltte fizik bölümünün ilk dört cüz'ünün yer aldığı anlaşılmaktadır.

¹³ Önceki iki nüsha ile aynı kalemden çıkan nüsha, kitabın ilahiyat bölümünü ihtiva eden dördüncü cilttir.

(Curcâniyye), 12 Zû'l-ka'de 742/19 Nisan 1342; muk. Kırım, Azak, 25 Cumâdâ'l-ûlâ 744/15 Ekim 1343.¹⁴

———, *el-Kitâbu'l-Mu'teber fî'l-Hikme*, İstanbul, Süleymaniye YEK, Lâleli, nr. 2553, Ramazân 564/Ağustos 1169.¹⁵

———, *el-Kitâbu'l-Mu'teber fî'l-Hikme*, İstanbul, Topkapı Müzesi YEK, III. Ahmed, nr. 3222, 225 y.¹⁶

———, *el-Kitâbu'l-Mu'teber fî'l-Hikme*, Şam, el-Mektebetu'z-Zâhiriyye, nr. 6789, 250 y.¹⁷

———, *el-Kitâbu'l-Mu'teber fî'l-Hikme*, Nəcəf, Mektebetu'r-Ravdati'l-Haydariyye, nr. 576, müst. Ebû Sa'd b. Nefis b. Mubârak, Bağdat, Şevvâl 538/Nisan 1144.¹⁸

———, *el-Kitâbu'l-Mu'teber fî'l-Hikme*, Meşhed, Rażavî, nr. 5666, 444 y.¹⁹

———, *el-Kitâbu'l-Mu'teber fî'l-Hikme*, Tahran, Dânişgâh, nr. 1993/2, y. 255b-331a.²⁰

———, *el-Kitâbu'l-Mu'teber fî'l-Hikme*, Tahran, Melik, nr. 5678, 76 y., 12./18. yy.²¹

———, *el-Kitâbu'l-Mu'teber fî'l-Hikme*, Tahran, Sipehsâlâr, nr. 8375, 197 y., müst. Edîb Pişvârî, 14./20. yy.²²

¹⁴ Müstensih, kitabın üç bölümünü tek cilt içerisinde istinsah etmiştir. Kitabın tüm bölümlerini içeren nüsha, bu yönüyle diğerlerinden ayrılmaktadır.

¹⁵ Müstensih kitabı dört cilt olarak istinsah etmiştir; fakat elimizdeki nüsha kitabın mantık ve ilahiyat bölümlerini ihtiva eden birinci ve dördüncü cilttir.

¹⁶ Müstensih kitabı dört cilt olarak istinsah etmiştir; fakat elimizdeki nüsha kitabın fizik bölümünün ilk kısımlarını ihtiva eden ikinci cilttir.

¹⁷ Nüshada kitabın fizik ve ilahiyat bölümleri yer almaktadır.

¹⁸ Bu nüsha eldekiler içerisinde en eski olanıdır. Bağdâdî hayatta iken, kendisi gibi Yahudi iken ihtida eden öğrencisi İshâk b. İbrâhîm b. 'Azrâ için istinsah edilmiştir.

¹⁹ Nüsha kitabın ilk bölümü olan mantığın üçüncü makalesi kıyas ile başlayıp ilahiyatın son faslıyla bitmektedir. İlahiyatın sonundaki "ta'lik" kısmı mevcut değildir.

²⁰ Nüshada fizik bölümünün hareket ve zaman konularına ait beş faslı yer almaktadır.

²¹ Nüshada "Sem'u'l-Kiyân" ve "es-Semâ' ve'l-Âlem" bahisleri yer almaktadır.

²² Nüshada nefis bahsinin ikinci faslından başlayıp on birinci faslına kadar devam etmektedir.

———, *el-Kitâbu'l-Mu'teber fî'l-Hikme*, Tahran, Şûrâ-yı İslâmî, nr. 10612, müst. Muhammed b. Ebî'l-Fevâris b. Ebî Sa'd, 13 Rabî'u'l-âhîr 599/30 Aralık 1202.²³

———, *el-Kitâbu'l-Mu'teber fî'l-Hikme*, Kazvin, Kitâbhâne-i Hânedân-i Mîr Huseynâ-yı Kâzvinî, nr. 174.²⁴

———, *el-Kitâbu'l-Mu'teber fî'l-Hikme*, Kum, Kitâbhâne-i Merkez-i İhyâ-i Mîrâs-ı İslâmî, nr. 3457, 135 y., 11./17. yy.²⁵

———, *Hâzihî'l-Kerâris min Kitâbi'l-Mu'teber min Tabî'iyâtı Evhadi'z-Zamân*, Konya Bölge YEK, Yusuf Ağa, nr. 4690/6, y. 1a-72a, 6./12. yy.²⁶

2. Kitâbu'n-Nefs

el-Bağdâdî, Ebû'l-Berakât, *Min Kitâb li-Ebî'l-Berakât el-Bağdâdî fî 'İlmi'n-Nefs*, İstanbul, Süleymaniye YEK, Ayasofya, nr. 4855, y. 104a-109b, 713-721/1313-1321.

———, "Kâle fî Kitâbi'n-Nefs ellezî Şannefehû Kadîmen fî Faşlin minh: (...)", *el-Kitâbu'l-Mu'teber fî'l-Hikme: en-Nefs* sonunda, Meşhed, Rażavî, nr. 5666, y. 327b-328a.²⁷

²³ Nüsha kitabın ilk bölümü olan mantığın üçüncü makalesi "kıyas" ile başlayıp fizik kitabının "nefs" bahsine kadar devam etmektedir (Merâğî, *Fihrist-i Nuşahâ-i Haţfî-i Kitâbhâne-i Meclis-i Şûrâ-yı İslâmî*, c. 33/1, s. 131). Kitâbhâne-i Huseyn Miftâh, nr. 1321 kaydı altında, aynı özelliklere sahip bir nüshadan bahsedilmektedir (Dirâyetî, *Fihristvâre-i Destneveştâ-i İrân*, c. 9, s. 838). Bahsedilen nüshanın bu şahsî kütüphaneden Meclis-i Şûrâ-yı İslâmî'ye aktarıldığını, her iki kaydın aynı metinden bahsettiğini sanıyorum.

²⁴ Nüsha, fizik bölümünün başından nefis bahsine kadardır.

²⁵ Nüsha, fizik bölümünün bir kısmını ihtiva etmektedir.

²⁶ Nüsha, kitabın fizik bölümünün son kısmı olan nefis bahsinin ikinci ve on dokuzuncu fasılları ile ilahiyatın birkaç faslını ihtiva etmektedir. *el-Kitâbu'l-Mu'teber*'in tespit edebildiğim yazmaları yukarıdakilerle sınırlıdır. Bununla birlikte, eserin ilk neşrini gerçekleştiren muhakkiklerden Zeynu'l-Âbidîn el-Müsevî, Şerafettin Yaltkaya'nın yardımıyla İstanbul'dan, müellif nüshasıyla mukabele edilmiş, yazısı iyi, kadim ve sıhhatli bir nüsha satın aldıklarını ve bu nüshanın Haydarabad'daki Âsafîyye Kütüphanesi'ne nakledildiğini ifade etmektedir (c. 1, s. 278-279; c. 3, s. 253). Tahkikte "صف" harfleriyle simgelenen bu nüshanın kaynağının Yahyâ b. Vefâ' tarafından müellif metninden çoğaltılan nüsha olduğu ve istinsahın el-Muzaffer b. 'Umer b. Muhammed b. 'Alî el-Meyyâfârikî tarafından Raceb 556/Haziran-Temmuz 1161 tarihinde tamamlandığı tahkik içindeki bilgilerden anlaşılmaktadır (c. 1, s. 282; c. 2, s. 451). Eğer kaybomamışsa nüshanın hâlâ Âsafîyye Kütüphanesi'nde olması gerekir. Fakat tüm araştırmalarıma rağmen elimizdeki en eski tarihli bu tam nüshanın izine rastlayamadım.

3. *Risâle fî'l-‘Aql ve Mâhiyyetih*

el-Bağdâdî, Ebû'l-Berakât, *Risâle fî'l-‘Aql ve Mâhiyyetih*, Leipzig, Universitätsbibliothek, Vollers, nr. 882/1, y. 1a-17a.

4. *Risâle fî Sebebi Zuhûri'l-Kevâkib Leylen ve Hafâ'ihâ Nehâran*

el-Bağdâdî, Ebû'l-Berakât, *Risâle fî Sebebi Zuhûri'l-Kevâkib Leylen ve Hafâ'ihâ Nehâran*, Tahran, Şûrâ-yı Millî, nr. 3923/22, s. 200-203, 8./14. yy.

———, *Risâle fî Zuhûri'l-Kevâkib Leylen ve Hafâ'ihâ Nehâran*, Berlin, Staatsbibliothek, Petermann II, nr. 466/8, y. 47a-48b, müst. Muḥammed b. Aḥmed es-Sâvî, ykl. 890/1485.

———, *Risâle fî Sebebi Zuhûri'l-Kevâkib Leylen ve Hafâ'ihâ Nehâran*, Tahran, Dânişgâh, nr. 2783/1, s. 1-5, 14./20. yy.

———, *Risâle fî Sebebi Zuhûri'l-Kevâkib Leylen ve Hafâ'ihâ Nehâran*, Meşhed, Rażavî, nr. 6012, Mordâd 1311/Ağustos 1932.

———, *Risâle fî Zuhûri'l-Kevâkib Leylen ve Hafâ'ihâ Nehâran*, Tahran, Dânişgâh, nr. 6710/19, y. 65a-65b, müst. Naşîru'd-Dîn Muḥammed er-Rażavî.

[el-Bağdâdî, Ebû'l-Berakât], *Zuhûri'l-Kevâkib Leylen ve İhtifâ'ihâ Nehâran*, Tahran, Melik, nr. 2412/2, s. 25-31, müst. Muḥammed b. ‘Alî ed-Dâmiğânî, 659/1260-61.²⁸

———, *Risâle fî Sebebi Zuhûri'l-Kevâkib Leylen ve Hafâ'ihâ Nehâran*, Meşhed, Kitâbhâne, Rażavî, nr. 11452/16, 3 y., müst. Şihâbu'd-Dîn ‘Alî eṭ-Ṭabaṭabâ'î, 27 Zû'l-ka'de 1019/10 Şubat 1611.

———, *Risâle fî Sebebi Zuhûri'l-Kevâkib Leylen ve Hafâ'ihâ Nehâran*, Tahran, Dânişgâh, nr. 4732/2, s. 27-31, 12./18. yy.

———, [*Risâle fî Sebebi Zuhûri'l-Kevâkib Leylen ve Hafâ'ihâ Nehâran*], Krakow, Jagiellońska Biblioteka, Ms. or. fol. 218/34, y. 440b-443a, 1061/1651.

²⁷ Her iki yazma Bağdâdî'nin *Kitâbu'n-Nefs* isimli eserden pasajlar içermektedir. Bağdâdî'nin bu eseri değerlendirme, neşir ve İngilizce tercüme olarak yayıma hazırlanmaktadır: Wan Abdullah, Wan Suhaimi, *An Analysis, Annotated English Translation and Critical Edition of Abū al-Barakāt el-Bağdādī's Treatise on Soul: Kitâb fî 'Ilm al-Nafs*,

<http://www.kalamresearch.com/~kalamres/article.php?artID=48> (Erişim: 01.04.2017).

²⁸ Bu nüsha ve takip eden üç nüshada müellif ismi yer almamaktadır.

İbn Sînâ, Ebû 'Alî, *Risâle fî Ru'yeti'l-Kevâkib bi'l-Leyl lâ bi'n-Nehâr*, İstanbul, Süleymaniye YEK, Ayasofya, nr. 4832/13, y. 57a-57b, 700/1300-01.²⁹

———, *Risâle fî Ru'yeti'l-Kevâkib bi'l-Leyl lâ bi'n-Nehâr*, Meşhed, Rażavî, nr. 5295/1, s. 1-2, müst. Muḥammed Ḥuseyn b. Ḥalef et-Tebrizî, 1041/1631-32.

———, *Risâle fî Ru'yeti'l-Kevâkib bi'l-Leyl ve'n-Nehâr*, Meşhed, Rażavî, nr. 5590/3, s. 146-149, 12./18. yy.

———, *Risâle fî Ru'yeti'l-Kevâkib bi'l-Leyl lâ bi'n-Nehâr*, Meşhed, Rażavî, nr. 12124/10, 1 y., müst. Esedullâh b. Muneccim el-Mâzenderânî, 1308/1890-91.

———, *Risâle fî Ru'yeti'l-Kevâkib fî'l-Leyl lâ bi'n-Nehâr*, Tahran, Kitâbhâne-i Asgar Mehdevî, nr. 282/6, s. 84, müst. Muḥammed Ṭâhir el-Meşhedî, 1309/1891-92.

———, *Risâle fî Ru'yeti'l-Kevâkib fî'l-Leyl lâ fi'n-Nehâr*, Meşhed, Rażavî, nr. 12297/27, s. 363-364, müst. Muḥammed Ṭâhir el-Meşhedî, 1309/1891-92.

———, *Risâle fî Ru'yeti'l-Kevâkib fî'l-Leyl*, Tahran, Dânişgede, nr. 709/2, y. 27b-28b, müst. Ḥabîb es-Simnânî, 29 Mordâd 1312/20 Ağustos 1933.

5. Risâle fî Mâhiyyeti'l-Melâl

el-Bağdâdî, Ebû'l-Berakât, *Risâle li-Ebî'l-Berakât el-Bağdâdî fî Mâhiyyeti'l-Melâl*, Tahran, Melik, nr. 6188/20, s.136-143, 11./17. yy.

———, *Hâzihî Risâletun fî'l-Melâl li-Ebî'l-Berakât el-Bağdâdî*, Kum, Mar'aşî, nr. 12388/6, y. 201a-203b, 9./15. yy.

²⁹ Bu nüsha ve takip eden altı nüsha, daha önceki nüshalarla aynı metne sahip olmakla birlikte, risaleyi farklı isimle İbn Sînâ'ya atfetmiştir. Nüshalar gerçekte Bağdâdî külliyyatına dâhildir. Bahsedilen karışıklığın nedeni, eserin Bağdâdî'ye aidiyetine yönelik kanıtlar ve tüm nüshalar hakkında bilgi için bkz. Tunagöz, "İslam Bilim Tarihinden Bir Sayfa: *Risâle fî sebebi zuhûri'l-kevâkib leylen ve hafâiha nehâran*", s. 41-49, 51-54. Bu nüshanın yer aldığı mecmua tıpkıbasım olarak yayımlanmıştır: İbn Sînâ, "*Risâle fî Ru'yeti'l-Kevâkib bi'l-Leyl lâ bi'n-Nehâr*", *Mecmû'u Ayâşûfyâ 4832: Makâlât fî'r-Riyâdiyyât ve'l-Felsefe ve'l-Âsârî'l-'Ulviyye ve'l-Felek=Codex Ayasofya 4832: A Collection of Mathematical, Philosophical, Meteorological, and Astromical Treatises*, Frankfurt am Main: Institut für Geschichte der arabisch-islamischen Wissenschaften an der Johann Wolfgang Goethe-Universität, 2010, s. 117-118.

———, *Risâle fi'l-Kelâl li-Evhadi'z-Zamân Ebî'l-Berakât eṭ-Ṭabîb*, Tahran, Şûrâ-yı Millî, nr. 706/2, s.162-163, müst. Abdu'l-Ġanî b. Vecîhi'd-Dîn, Dâru's-Salṭana-Kazvin, Raceb 1006/1598.

———, *Risâle fi'l-Melâl li-Evhadi'z-Zamân Ebî'l-Berakât eṭ-Ṭabîb*, Meşhed, Rażavî, nr. 13134, y. 68b-69a, müst. Muḥammed Rızâ, Şa'bân 1065/Haziran-Temmuz 1655.

6. Berşe 'aşâ

el-Bağdâdî, Ebû'l-Berakât, *Berşe 'aşâ el-Mucerreb li-Ebî'l-Berakât el-Bağdâdî*, İstanbul, Süleymaniye YEK, Ayasofya, nr. 3555/2, y. 39a.

———, *Sıfatu Tiryâki Berşe 'aşâ li-Evhadi'z-Zamân Ebî'l-Berakât*, İstanbul, Köprülü YEK, Fâzil Ahmed Paşa, nr. 985/2, y. 74b, müst. Necmu'd-Dîn el-Kerhîni, 10 Şa'bân 787/16 Eylül 1385.

———, *Sıfatu Berşe 'aşâ el-Mensûb ilâ Evhadi'z-Zamân Ebî'l-Berakât*, Manisa YEK, nr. 1781/6, y. 152b-156a, müst. Zekeriyâ b. Bilâl el-Merâğî, Bağdat, Raceb 617/Eylül 1220.

———, *Berşe 'aşâ el-Mucerreb li-Ebî'l-Berakât el-Bağdâdî*, Tokyo, Institute of Oriental Culture, Daiber Collection, nr. 113/23, y. 207a-208a, müst. Muḥammed Naşîr b. Şâh Huseyn es-Seyyâf et-Tebrîzî, 1062/1652.

———, *Şerbetu Berşe 'aşâ*, Tahran, Dânişgâh, nr. 4217/1, y. 1a-2a, 12./18. yy.

———, *Tiryâku Berşe 'aşâ*, Tahran, Melik, nr. 4218/1, s. 1-5, 846/1442-43.

———, *Tiryâku Berşe 'aşâ*, Tahran, Kitâbhâne-i Huseyn Miftâh, Muḥammed Huseyn, nr. 328/5, 3 s., müst. Muḥammed el-Mutaṭabbib, 19 Şevvâl 1246/2 Nisan 1831.

———, *Tiryâku Berşeğşâ li-Evhadi'z-Zamân*, Kahire, Dâru'l-Kutubi'l-Misriyye, Teymûriyye, nr. 191/4, y. 122a-123a.

———, *Sıfatu Berşe 'aşâ*, Konya Bölge YEK, Yusuf Ağa, nr. 4983, y. 154b-157a, 723/1323.³⁰

³⁰ Nüsha, sayısal çekimi yapılmadan kütüphaneden çalındığı için kayıp durumdadır. Kayıtlı bu yazmaların dışında, *Berşe 'aşâ*'nın, birisi Osmanlı Türkçesinde kaleme alınmış, diğeri ise Farsça manzum tasvirî çevirileri bulunmaktadır: (1) [Meçhul], *Sıfatu Tiryâki Beriş 'işâ*, İstanbul, Süleymaniye YEK, Ayasofya, 3595/2, y. 174b-177a. (2) [Meçhul], [*Berşe 'aşâ-yı Manzûm*], Tahran, Şûrâ-yı İslâmî, nr. 6264, y. 3b.

7. *Emînu'l-Ervâh*

el-Bağdâdî, Ebû'l-Berakât, *Emînu'l-Ervâh*, Manisa YEK, nr. 1781/7, y. 156a-157a, müst. Zekeriyâ b. Bilâl el-Merâğî, Bağdat, Raceb 617/Eylül 1220.

———, *Emînu'l-Ervâh*, Konya Bölge YEK, Yusuf Ağa, nr. 4983, y. 157b-159a.³¹

8. [*Tefsîru Kitâbi Kôhele*]

el-Bağdâdî, Ebû'l-Berakât, Oxford, Bodleian Library, Pococke, nr. 274, 177 y.

———, Sankt Peterburg, Rossiyskaya Natsionalnaya Biblioteka, nr. 1767.

II. Eserlerinin Neşirleri ve Çevirileri

1. Neşirler

el-Bağdâdî, Ebû'l-Berakât, *el-Kitâbu'l-Mu'teber fi'l-Hikme*, 3 cilt, nşr. Zeynu'l-Âbidîn el-Müsevî v.dğr., Haydarâbâd: İdâretu Cem'iyeti Dâ'ireti'l-Ma'ârifî'l-Uşmâniyye, 1357-58/1938-39.³²

———, *el-Kitâbu'l-Mu'teber fi'l-Hikmeti'l-İlâhiyye*, 3 cilt, nşr. Yûsuf Maḥmûd, Doha [Katar]: Dâru'l-Hikme, 1432/2012.³³

³¹ Nüsha, sayısal çekimi yapılmadan kütüphaneden alındığı için kayıp durumdadır.

³² *el-Kitâbu'l-Mu'teber*'in bu ilk neşrinde İstanbul'dan Haydarabad Âsafiyeye Kütüphanesi'ne nakledilen nüsha (صف) esas alınmış; ayrıca Fâzıl Ahmed Paşa 919 (كو), Es'ad Efendi 1931 (سع), Lâleli 2553 (لا) nüshaları kullanılmıştır. Eserin neşiri olarak pek çok kaynakta Suleymân en-Nedvî ve Şerafettin Yaltkaya gösterilmektedir. Bu yaygın hatanın muhtemel nedeni, neşrin iç kapağında muhakkiklerin isimlerinin anılmaması; bununla birlikte, Nedvî'nin tahkikli metnin sonuna bir makale eklemesi ve tahkik için İstanbul'dan bir nüsha temin eden Yaltkaya'nın isminin tahkik içinde anılması olabilir. Fakat eserin mantık ve ilahiyat ciltlerinin sonuna eklenen açıklamalardan (c. 1, s. 279; c. 3, s. 253), neşri Zeynu'l-Âbidîn el-Müsevî, Abdullâh b. Ahmed el-Alevî, Ahmed b. Muhammed el-Yemânî ve Muhammed Âdil el-Ḳuddûsî'nin gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır. Eserin tıpkıbasımları şöyledir: (1) el-Bağdâdî, *el-Kitâbu'l-Mu'teber fi'l-Hikme*, 3 cilt, nşr. Zeynu'l-Âbidîn el-Müsevî v.dğr., İsfahan: İntişârât-i Dânişgâh-i İsfahân, 1415/1995. (2) el-Bağdâdî, *el-Kitâbu'l-Mu'teber fi'l-Hikmeti'l-İlâhiyye*, 1 cilt içinde 3 cilt, nşr. Zeynu'l-Âbidîn el-Müsevî v.dğr., Cubeyl: Dâr ve Mektebetu Bîblûn, 2005. Yeni dizgi: el-Bağdâdî, *el-Kitâbu'l-Mu'teber fi'l-Hikmeti'l-İlâhiyye*, 1 cilt içinde 3 cilt, nşr. Zeynu'l-Âbidîn el-Müsevî v.dğr., Beyrut: Menşûrâtü'l-Cemel, 2012.

³³ Bu neşir Haydarabad baskısını ve III. Ahmed nr. 3222'de kayıtlı nüshanın mikrofilmünü kullanmıştır. Bu neşrin kaynağına katkısı, daha iyi bir dizgi ve imla sunmaktan ibarettir.

———, *Kitâbu'l-Mu'teber fî'l-Hikme*, 2 cilt, nşr. Muḥammed 'Uşmân, Kahire: Mektebetu's-Şekâfeti'd-Dîniyye, 2015.³⁴

Langermann, Yitzhak Tzvi, "A fragment of Abû'l-Barakât al-Bağhdâdî's *al-Kitâb al-Mu'tabar*", *Kiryat Sefer*, 61 (1986-87), s. 361-362 [İbranca].³⁵

Pines, Shelomo, "Le-Heḡer Peruşo şel Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî 'al Sefer Kôhelet: Arba'ah Tekstîm", *Tarbiz*, 33:2 (1963), s.198-213.³⁶

Poznanski, Samuel, "Mitteilungen aus Handschriftlichen Bibelkommentaren: Aus Abu-l-Barakât Hibat-Allah's arabischem Kommentar zu Kohelet", *Zeitschrift für hebraeische Bibliographie*, 16 (1913), s. 32-36.³⁷

eṭ-Ṭayyib, Aḡmed Muḥammed, "Un traité d'Abû l-Barakât al-Bağdâdî sur l'intellect: *Kitâb Şahîh Adillat al-Naql fî Mâhiyyat al-'Aql*", *Annales Islamologiques*, 16 (1980), s. 127-147.³⁸

Tunagöz, Tuna, "Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî'nin *Risâle fî Mâhiyyeti'l-Melâl* Adlı Eseri: İnceleme, Eleştirel Metin ve Çeviri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 57:2 (2016), s. 1-45.

³⁴ Bu neşir metin olarak Haydarabad baskısını kullanmış, herhangi bir yazmayı esas almamıştır. Naşirin dayandığı metne katkısı, yer yer dipnotlarda açıklamalar yapmak, daha iyi bir dizgi ve imla sunmaktan ibarettir.

³⁵ Bu makalede *el-Kitâbu'l-Mu'teber*'in İbrânî harfleriyle yazılmış Arapça metninin birkaç pasajı neşredilmiştir. Tıpkıbasım: Langermann, Y. Tzvi, "A fragment of Abû al-Barakât al-Bağhdâdî's *al-Kitâb al-Mu'tabar*", *Mi-ginze ha-Makhon le-tatsume kitve ha-yad ha-'Ivriyim*, ed. Avraham David, Kudüs: Bet ha-sefarim ha-le'umi veba-universita'i, 1995, s. 50-51.

³⁶ Makale, Bağdâdî'nin *Kôhelet Şerhi*'nin dört seçme metni ve bu metinler üzerine bir incelemedir. Tıpkıbasım: Pines, Shlomo, "Le-Heḡer Peruşo şel Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî 'al Sefer Kôhelet: Arba'ah Tekstîm", *Beyn Maḡşevet Yisra'îl li-Maḡşevet ha-Amîm: Meḡkarîm be-Toldot ha-filosofyah ha-Yehudit*, Kudüs: Mosad Bialîk, 1977, s. 68-83. Bağdâdî'nin bu eserinin tenkitli tam metninin ve İngilizce tercümesinin yayıma hazırlandığı ifade edilmektedir: Robinson, James T., *Abû al-Barakât al-Bağhdâdî's Commentary on Qohelet: Edition of the Judeo-Arabic Text with English Translation and Introduction*,

<https://divinity.uchicago.edu/sites/default/files/imce/pdfs/CVs/james%20robinson%252c%20cv%202015.pdf> (Erişim: 06.03.2017).

³⁷ Makale, Bağdâdî'nin *Kôhelet Şerhi*'nde yer alan birkaç pasajın neşridir.

³⁸ Makalede, Bağdâdî'nin akıl risalesi hakkında bilgilere yer verilmiş ve bilinen tek nüshasının (Leipzig, Vollers, nr. 882/1) tahkiki yapılmıştır. Muhakkikin isim tercihi, mecmuanın iç kapak sayfasındaki ibareye dayanmaktadır (y. 1a). Metnin girişinde ise eser *Risâle fî'l-'Aql* ve *Mâhiyyetih* adıyla anılmaktadır (y. 1b).

———, “İslam Bilim Tarihinden Bir Sayfa: *Risâle fî sebebi zuhûri'l-kevakib leylen ve hafâiha nehâran* (İnceleme, Tenkitli Metin ve Çeviri)”, *Dîvân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 20:38 (2015/1), s. 39-82.

Wan Abdullah, Wan Suhaimi, “The Arabic Text”, *Abû al-Barakât's Psychology: Critical Edition of the Section on Soul (al-Nafs) from al-Mu'tabar fî al-Hikmah with Analysis and Translation of Selected Texts*, Doktora Tezi, Kuala Lumpur: International Islamic University, International Institute of Islamic Thought and Civilization, 2007, s. 178-510.³⁹

———, “Naşsu'l-Mu'teber fî'l-Hikme: Kısmu'l-'İlmî'l-İlâhî”, *el-İlâhiyyât mine'l-Mu'teber li-Ebî'l-Berakât el-Bağdâdî: Taḥkîk ve Dirâse*, Yüksek Lisans Tezi, Kahire: Câmî'atu'l-Ḳâhira, 1998, s. 202-550.

2. Çeviriler

Binti Muhammad, Zarina, *The Heavenly Phenomena: A Study of Abû'l-Barakât al-Bağdâdî's Kitâb al-Mu'tabar*, Yüksek Lisans Tezi, Kuala Lumpur: International Institute of Islamic Thought and Civilization, 2003, s. 14-42.⁴⁰

Gökmen, Fatin, “Yıldızların Gece Görünüp de Gündüz Görünmemesi Hakkında Şeyhürreis İbni Ali Sina'nın Risâlesi”, *Büyük Türk Filozof ve Tıp Üstadı İbni Sina: Şahsiyeti ve Eserleri Hakkında Tetkikler*, İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1937, s. 1-4.⁴¹

³⁹ Tezin ilk bölümünde Bağdâdî'nin nefis teorisi incelenmiştir (s. 11-122). İkinci bölümde *el-Kitâbu'l-Mu'teber*'in nefis bahsinin birinci, ikinci, altıncı, onuncu ve on beşinci fasılları İngilizceye çevrilmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise nefis bahsinin tümü tahkik edilmiştir. Bu tezin ve Bağdâdî'nin nefis anlayışı ile ilgili bir çalışmanın iki ayrı kitap olarak yayıma hazırlandığı ifade edilmektedir: Wan Abdullah, W. S., *Abû al-Barakât on Soul: A Critical Edition of Section on Soul from al-Mu'tabar fî al-Hikmah with an Annotated Summary; Abû al-Barakât el-Bağdâdî's Psychology*, <http://www.kalamresearch.com/~kalamres/article.php?artID=48> (Erişim: 01.04.2017).

⁴⁰ Tezin dört bölümünde, *el-Kitâbu'l-Mu'teber*'in fizik bölümünün ikinci cüz'ünün dört faslının (3-5, 8) İngilizce çevirisine yer verilmiştir.

⁴¹ Daha önce bahsedildiği üzere, Bağdâdî'nin *Risâle fî Sebebi Zuhûri'l-Zevâkib Leylen ve Hafâ'iha Nehâran* isimli eseri, çeşitli nüshalarda farklı isimle İbn Sînâ'ya atfedilmiştir. Kullandığı nüshalara binaen eseri İbn Sînâ'ya atfeden Gökmen'in çevirisi, yazar ve eser ismindeki yanlışlığa rağmen, gerçekte Bağdâdî külliyyatına dâhildir. Çalışmanın yeni bir baskısı bulunmaktadır: Gökmen, Fatin, “Yıldızların Gece Görünüp de Gündüz Görünmemesi Hakkında Şeyhürreis İbni Ali Sina'nın Risalesi”, *Büyük Türk Filozof ve Tıp Üstadı İbni Sina: Şahsiyeti ve Eserleri Hakkında Tetkikler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014, s. 861-865.

Nasir, Ahmad Malki, *Some Aspects of Abū al-Barakāt al-Baghdādī's Metaphysics: A Partial Translation of Kitāb al-Mu'tabar with Introduction*, Doktora Tezi, Kuala Lumpur: Islamic Thought and Civilization, International Islamic University Malaysia, 2011.⁴²

Nony, Sylvie, "Traduction de la *Physique* du *Kitāb al-Mu'tabar*", *Abū l-Barakāt al-Baghdādī: une théorie physique de la variation du mouvement au XIIIe siècle, à Bagdad* içinde, Doktora Tezi, Paris: Université Paris-Diderot, Histoire et Philosophie des Sciences, 2010, s. 389-498.⁴³

Özpilavcı, Ferruh, "Ebū'l-Berekāt el-Bağdadi: Sahîhi Edilleti'n-Nakl fi Mâhiyyeti'l-Akl: Akıl Riselesi", *İslâmî İlimler Dergisi*, 5:2 (2010), s. 247-261.⁴⁴

Rashed, Roshdi, "Fragment of *al-Mu'tabar fî al-ḥikma* of Abū al-Barakāt al-Baghdādī", *Geometry and Dioptrics in Classical Islam*, London: Al-Furqān Islamic Heritage Foundation, 1426/2005, s. 990.⁴⁵

Rosenthal, Franz, "Die Naturwissenschaft", *Das Fortleben der Antike im Islam*, Zürih: Artemis Verlag, 1965, s. 224-242.⁴⁶

Ünver, Ahmet Süheyl, "Avicenna Explains Why Stars Are Visible at Night and Not During the Day", *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences*, 1:2 (1946), s. 330-334.⁴⁷

⁴² Bu tezi temin edemedim; fakat isminden *el-Kitābu'l-Mu'teber*'in ilahiyat bölümünün kısmî çevirisine yer verdiği anlaşılmaktadır.

⁴³ Bağdādî'nin hareket kuramını inceleyen tezin dokuzuncu ve sonuncu bölümünde, *el-Kitābu'l-Mu'teber*'in fizik bölümünün birinci cüz'ündeki on altı faslın (4, 10-18, 23-28) Fransızca tercümesine yer verilmiştir.

⁴⁴ Makale Ahmed M. eṭ-Ṭayyib tarafından neşredilen akıl risalesinin Türkçe çevirisidir.

⁴⁵ Kitapta, *el-Kitābu'l-Mu'teber*'in fizik bölümündeki küçük bir pasajın (1939: c. 2, s. 97) Arapça metnine ve İngilizce çevirisine yer verilmiştir.

⁴⁶ Kitapta, *el-Kitābu'l-Mu'teber*'in fizik bölümünün birinci cüz'ünün birinci faslının ikinci yarısı ile (fiziğin konusu), dokuzuncu (hareket) ve on üçüncü (boşluk) fasıllarının tamamı Almancaya çevrilmiştir. Kitabın İngilizce çevirisi de bulunmaktadır: Rosenthal, Franz, "Natural Science", *The Classical Heritage in Islam*, çev. Emile & Jenny Marmorstein, New York: Routledge, 1992, s. 163-176.

⁴⁷ Gökmen'in çalışmasında olduğu gibi, kullandığı nüshaya (Ayasofya 4832/13) binaen eseri İbn Sînâ'ya atfeden Ünver, öncelikle risale hakkında kısa bilgiler vermiş; ardından eseri serbest ve tasvirî biçimde İngilizceye çevirmiştir. Yazar ve eser ismindeki yanlışlığa rağmen, bu çalışma da Bağdādî külliyyatına dâhildir. Yazar daha sonra aynı çalışmayı Türkçe yayımlamıştır: Ünver, A. Süheyl, "İbni Sinanın, Yıldızların Gece Görünüp Gündüz Görülmemeleri Hakkındaki Makalesi", *İbni Sina: Hayatı ve Eserleri Hakkında Çalışmalar*, İstanbul: Bürhaneddin Erenler Matbaası, 1955, s. 106-110.

Wiedemann, E[ilhard], "Ueber den Grund, aus dem die Sterne bei Nacht sichtbar und bei Tage verborgen sind, von Hibbat Allâh Ibn Malkâ al Jehûdî al Bagdâdî", *Jahrbuch der Photographie und Reproduktionstechnik*, 23 (1909), s. 49-54.⁴⁸

[Yaltkaya], M. Şerefeddin, *İlâhiyat: (Bağdat) İ Ebulberekât Namındaki Feylesofun [Kitabülmuteber] inin Üçüncü Kısımının Tercemesini Muhtevîdir*, İstanbul: Bürhanettin Matbaası, 1932.⁴⁹

III. Hayatını ve Eserlerini Konu Edinen Eserler

1. Klasik Eserler

el-Beyhakî, Zâhîru'd-Dîn, "el-Feylesûf Evhâdu'z-Zamân Ebû'l-Berakât b. Melkâ(n) eṭ-Ṭabîb", *Târîhu Hukemâ'î'l-İslâm*, nşr. Muḥammed Kurd 'Alî, Şam: Matba'atu't-Terakki bi-Dimeşk, 1365/1946, s. 152-154.⁵⁰

⁴⁸ Bağdâdî'nin *Risâle fî Sebebi Zuhûrî'l-Kevâkib Leylen ve Hafâ'îha Nehâran* isimli eserinin Berlin Milli Kütüphanesi'ndeki nüshasına (nr. 466/8) dayanan makale, giriş mahiyetinde bazı bilgilerle risalenin serbest ve özet bir biçimde Almancaya çevirisini ihtiva etmektedir. Makalenin tıpkıbasımları: (1) Wiedemann, Eilhard, "Ueber den Grund, aus dem die Sterne bei Nacht sichtbar und bei Tage verborgen sind, von Hibbat Allâh Ibn Malkâ al Jehûdî al Bagdâdî", *Gesammelte Schriften zur arabisch-islamischen Wissenschaftsgeschichte*, ed. Dorothea Girke, Frankfurt am Main: Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 1984, c. 1, s. 348-353. (2) Wiedemann, Eilhard, "Ueber den Grund, aus dem die Sterne bei Nacht sichtbar und bei Tage verborgen sind, von Hibbat Allâh Ibn Malkâ al Jehûdî al Bagdâdî", *Natural Sciences in Islam, Optics: Texts and Studies III*, ed. Fuat Sezgin, Frankfurt am Main: Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001, s. 113-118.

⁴⁹ Kitapta öncelikle Bağdâdî'nin hayatına ve eserlerine yönelik bilgiler verilmiş, ardından *el-Kitâbu'l-Mu'teber*'in ilahiyat cildinin önemli bir kısmı tasvirî biçimde tercüme edilmiştir. Kitap, Yaltkaya'nın farklı zamanlarda ve farklı isimlerle yayımlanan altı ayrı makalesinin birleştirilmiş halidir: (1) Şerefeddin, M., "Ebu al-Berekât al-Bağdâdî: Hayatı, İlâhiyat", *Darülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası: Tarihî, İctimaî, Dinî, Felsefî*, 4:17 (1930), s. 25-41. (2) Şerefeddin, M., "[Başlıksız]", *Darülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası: Tarihî, İctimaî, Dinî, Felsefî*, 5:18 (1931), s. 1-15. (3) [M. Şerefeddin], "Kitbu'l-Mu'teber", *Darülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası: Tarihî, İctimaî, Dinî, Felsefî*, 5:19 (1931), s. 1-16. (4) Şerefeddin, M., "Kitâb al-Mu'teber", *Darülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası: Tarihî, İctimaî, Dinî, Felsefî*, 5:20 (1931), s. 1-16. (5) Şerefeddin, M., "Kitap al-muteber", *Darülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası: Tarihî, İctimaî, Dinî, Felsefî*, 5:21 (1931), s. 1-16. (6) Şerefeddin, M., "Kitap-al-muteber", *Darülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası: Tarihî, İctimaî, Dinî, Felsefî*, 5:22 (1931), s. 14-26.

⁵⁰ Diğer baskılar: (1) el-Beyhakî, Zâhîru'd-Dîn, "el-Feylesûf Evhâdu'z-Zamân Ebû'l-Berakât b. Melkâ eṭ-Ṭabîb", *Kitâbu Tetimmeti Şivânî'l-Hikme*, nşr. Muḥammed Şeffî, Lahor: b.b., 1351/1932, s. 150-153. (2) el-Beyhakî, Zâhîru'd-Dîn, "Evhâdu'z-

Ebû'l-Fidâ', 'Îmâdu'd-Dîn, "Evhadu'z-Zamân Ebû'l-Berakât Hibetullâh b. Melkân el-Hakîm", *el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer*, nşr. Maḥmûd Deyyûb, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1417/1197, c. 2, s. 118.⁵¹

el-Ğazzûlî, 'Alâ'u'd-Dîn, "Evhadu'z-Zamân Hibetullâh Ebû'l-Berakât", *Meḥâli'u'l-Budûr fî Menâzili's-Surûr*, [Kahire]: Maḥba'atu İdâratî'l-Vaḥan, 1299-1300, c. 2, s. 105-106.

İbn Ebî Uşaybi'a, "Evhadu'z-Zamân Ebû'l-Berakât Hibetullâh b. 'Alî b. Melkâ", *'Uyûnu'l-Enbâ' fî Ṭabakâti'l-Eṭṭibbâ'*, nşr. Nizâr Rıdâ, Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hayât, t.y., s. 374-376.⁵²

İbn Ḥallikân, "Hibetullâh b. 'Alî b. Melkân", *Vefeyâtu'l-A'yân ve Enbâ'u Ebnâ'iz-Zamân*, nşr. İhsân 'Abbâs, Beyrut: Dâru Şâdir, 1397/1977, c. 6, s. 74-75.

İbnu'l-İbrî, Ebû'l-Ferac, *Târîhu Muhtasari'd-Duvel*, nşr. Anṭûn Şâlihânî el-Yesû'î, Beyrut: Dâru'r-Râ'idî'l-Lubnânî, 1403/1983, s. 360-366.

Kâtib Çelebî, "el-Mu'teber fî'l-Mantık", *Keşfu'z-Zunûn 'an Esâmî'l-Kutub ve'l-Funûn*, nşr. Şerefeddin Yaitkaya & Kilisli Muallim Rifat, İstanbul: Maârif Matbaası, 1941, c. 2, s. 1731.⁵³

el-Kıfṭî, Cemâlu'd-Dîn, "Hibetullâh b. Melkâ", *İhbâru'l-'Ulemâ' bi-Ahbâri'l-Hukemâ'*, nşr. İbrâhîm Şemsu'd-Dîn, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1426/2005, s. 256-259.⁵⁴

Zamân Ebû'l-Berakât b. Melkâ el-Bağdâdî", *Tetimmetu Şivânî'l-Hikme*, nşr. Rafîk el-'Acem, Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Lubnânî, 1994, s. 125-127. (3) el-Beyhakî, Zahîru'd-Dîn, "el-Feylesûf Evhadu'z-Zamân Ebû'l-Berakât b. Melkân eṭ-Ṭabîb", *Târîhu Hukemâ'î'l-İslâm*, nşr. Memdûh Ḥasen Muḥammed, Kahire: Mektebetu's-Şekâfeti'd-Dîniyye, 1417/1996, s. 171-172. Eserin 14. yüzyılda yapılmış bir Farsça tercümesi de bulunmaktadır: el-Beyhakî, Zahîru'd-Dîn, "el-Feylesûf Evhadu'z-Zamân Ebû'l-Berakât b. Melkâ el-Bağdâdî", *Durretu'l-Ahbâr ve Lem'atu'l-Envâr*, çev. Nâşîru'd-Dîn b. 'Umdeti'l-Mulk el-Yezdî, nşr. 'Alî Evcubî, Tahran: Mu'essese-i İntişârat-ı Hikmet, 1388 hş./2009-10, s. 91-93.

⁵¹ Diğer baskı: Ebû'l-Fidâ', 'Îmâdu'd-Dîn, "Evhadu'z-Zamân Ebû'l-Berakât Hibetullâh b. Melkân el-Hakîm", *el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer*, [Kahire]: el-Maḥba'atu'l-Huseyniyetu'l-Mışriyye, t.y., c. 3, s. 43.

⁵² Diğer baskı: (1) İbn Ebî Uşaybi'a, "Evhadu'z-Zamân Ebû'l-Berakât Hibetullâh b. 'Alî b. Melkâ", *Kitâbu 'uyûnu'l-Enbâ' fî Ṭabakâti'l-Eṭṭibbâ'*, nşr. İmri'u'l-Kays eṭ-Ṭahḥân (August Müller), [Kahire]: el-Maḥba'atu'l-Vehbiyye, 1299/1883, s. 278-280.

⁵³ Diğer baskı: Kâtib Çelebî, "Mu'teber fî'l-Mantık", *Keşfu'z-Zunûn 'an Esâmî'l-Kutub ve'l-Funûn: Lexicon Bibliographicum et Encyclopaedicum*, nşr. Gustavus Fluegel, Leipzig: Oriental Translation Fund of Great Britain and Ireland, 1850, c. 5, s. 620.

⁵⁴ Diğer baskılar: (1) el-Kıfṭî, Cemâlu'd-Dîn, "Hibetullâh b. Melkâ Ebû'l-Berakât", *Ibn al-Qıfṭî's Ta'rîḥ al-Hukamâ'*, nşr. Julius Lippert, Leipzig: Dieterich'sche

[Meçhul], “el-Feylesûf Evhadu'z-Zamân Ebû'l-Berakât b. Melkâ el-Bağdâdî”, *Muhtasar fî Zikri'l-Hukemâ'îl-Yûnâniyyîn ve'l-Milliyîyn*, Madrid, Real Biblioteca del Monasterio de El Escorial, Arabes, nr. 635, y. 61a.

el-'Umerî, İbn Fađlullâh, “Evhadu'z-Zamân, Ebû'l-Berakât Hibetullâh b. 'Alî b. Melkâ el-Beledî”, *Mesâliku'l-Ebşâr fî Memâlikî'l-Emşâr*, nşr. Kâmil Selmân el-Cubûrî, Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 2010, c. 9, s. 247-250.⁵⁵

eş-Şafedî, Halîl b. Aybek, “Evhadu'z-Zamân eş-Tabîb”, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, nşr. Aḥmed el-Arna'ût & Turkî Muştafâ, Beyrut: Dâru İhyâ'it-Turâşî'l-'Arabî, 1420/2000, c. 27, s. 178.⁵⁶

———, “Hibetullâh b. 'Alî b. Melkâ Ebû'l-Berakât Evhadu'z-Zamân”, *Neksu'l-Himyân fî Nuketî'l-'Umyân*, nşr. Muştafâ 'Abdu'l-Kâdir 'Aṭâ, Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1428/2007, s. 289-290.⁵⁷

eş-Şehrazûrî, Şemsu'd-Dîn, “Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî”, *Nuzhetu'l-Ervâh: Bilgelerin Tarihi ve Özdeyişleri*, nşr. ve çev. Eşref Altaş, İstanbul: Türkiye Yazma Eserleri Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2016, s. 794-797.⁵⁸

el-Vaṭvât, Raşîdu'd-Dîn, “Kitâb ilâ'l-Hakîm el-'Âlim Ebî'l-Berakât eş-Tabîb el-Bağdâdî mine'l-Hadıratî'l-Hârizmşâhiyye”, *Mecmû'atu Rasâ'ili Raşîdi'd-Dîn el-Vaṭvât*, nşr. Muḥammed Efendî Fehmî, [Kahire]: Matba'atu'l-Ma'ârif, 1315, c. 1, s. 64-65.

ez-Zehabî, Şemsu'd-Dîn, “Ebû'l-Berakât Hibetullâh b. 'Alî b. Melkâ el-Beledî”, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*, nşr. Şu'ayb el-Arna'ût v.dğr., Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1405/1985, c. 20, s. 419.⁵⁹

Verlagsbuchhandlung, 1903, s. 343-346. (2) Kıfî, Cemâlu'd-Dîn, “Hibetullâh b. Melkâ”, *Kitâbu İhbâru'l-'Ulemâ' bi-Aḥbâri'l-Hukemâ'*, nşr. Muḥammed Emîn el-Ḥâncî, Mısır: Matba'atu's-Sa'âde, 1326/1908-09, s. 224-227.

⁵⁵ Diğer baskı: el-'Umerî, İbn Fađlullâh, “Evhadu'z-Zamân, Ebû'l-Berakât Hibetullâh b. 'Alî b. Melkâ el-Beledî”, *Mesâliku'l-Ebşâr fî Memâlikî'l-Emşâr*, Abu Dabi: el-Mecma'u's-Şekâfi, 1423/2003, c. 9, s. 452-456.

⁵⁶ Diğer baskı: eş-Şafedî, Halîl b. Aybek, “Evhadu'z-Zamân eş-Tabîb”, *Kitâbu'l-Vâfi bi'l-vefeyât*, nşr. Otfried Weintritt, Beyrut: Matba'atu's-Şeriketi'l-Muttaḥide li't-Tevzî', 1418/1997, c. 6/27, s. 300-302.

⁵⁷ Diğer baskı: eş-Şafedî, Halîl b. Aybek, “Hibetullâh b. 'Alî b. Melkâ' Ebû'l-Berakât [Evhadu'z-Zamân] eş-Tabîb el-Fađil”, *Nektu'l-Himyân fî Nuketî'l-'Umyân*, Mısır: el-Matba'atu'l-Cemâliyye, 1329/1911, s. 304.

⁵⁸ Diğer baskı: eş-Şehrazûrî, Şemsu'd-Dîn, “Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî”, *Târîhu'l-Hukemâ': Nuzhetu'l-Ervâh ve Ravḍatu'l-Efrâh*, nşr. 'Abdu'l-Kerîm Ebû Şuveyrib, Trablus: Cem'iyetu'd-Da'veti'l-İslâmiyyeti'l-'Âlemiyye, 1398/1988, s. 343-344.

⁵⁹ Diğer baskı: ez-Zehabî, Şemsu'd-Dîn, “Ebû'l-Berakât”, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*, Kahire: Dâru'l-Ḥadıṣ, 1427/2006, c. 15, s. 168.

———, “Ebû'l-Berakât”, *Tehzîbu Siyeri A'lâmi'n-Nubelâ'*, nşr. Şu'ayb el-Arna'ût v.dğr., Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1412/1991, c. 3, s. 55.

———, “Evhadu'z-Zamân eṭ-Ṭabîb”, *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtu'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm*, nşr. 'Umer 'Abdu's-Selâm Tedmurî, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1413/1993, c. 38, s. 340-342.

2. Muasır Kaynaklar

Ağırakça, Ahmet, “Evhadü'z-zaman Ebu'l-Berekât”, *İslâm Tıp Tarihi (Başlangıçtan VII./XIII. Yüzyıla Kadar)*, İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri, 2004, s. 234-237.

'Akkâvî, Ruḥâb Hıdır, “İbn Melkâ el-Beledî (t.560 h./1172 m.)”, *el-Mûcez fî Târîhi't-Ṭıbb 'inde'l-'Arab*, Beyrut: Dâru'l-Menâhil, t.y., s. 228-231. 'Atıyyetullâh, Ahmed, “Evhadu'z-Zamân”, *el-Ḳâmûsu'l-İslâmî*, Kahire: Mektebetu'n-Nahḍati'l-Mışriyye, 1963, c. 1, s. 212.

el-Bağdâdî, İsmâ'îl Bâşâ, “İbn Melkâ el-Beledî”, *Hedıyyetu'l-Ârifîn: Esmâ' u'l-Mu'ellifin ve Âşâru'l-Muşannifin*, nşr. Rifat Bilge v.dğr., Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı, 1955, c. 2, s. 505-506.⁶⁰

Brockelmann, Carl, “Auḥadazzamân Hibatallâh 'A. b. Malkâ a'l-Barakât al-Bağdâdî al-Baladî”, *Geschichte der arabischen Litteratur*, Leiden: E. J. Brill, 1943, c. 1, s. 602.

———, “Auḥadazzamân Hibatallâh 'A. b. Malkâ a'l-Barakât al-Bağdâdî al-Baladî”, *Geschichte der arabischen Litteratur: Supplementband*, Leiden: E. J. Brill, 1943, c. 1, s. 831.

———, “Hibatallâh b. Malka abû 'l Barakât al Bağdâdî”, *Geschichte der arabischen Litteratur*, Weimar: Verlag von Emil Felber, 1898, c. 1, s. 460.

el-Cezzâr, Fikrî, “Evhadu'z-Zamân”, *Medâḥilu'l-Mu'ellifin ve'l-A'lâm el-'Arab hattâ 'Âm 1215 h.=1800 m.*, Riyad: Mektebetu'l-Melik Fehd el-Vaṭaniyye, 1411/1991, c. 1, s. 117-118.

Daiber, Hans, “Abû l-Barakât al-Bağdâdî”, *Bibliography of Islamic Philosophy, II: Index of Names, Terms and Topics*, Leiden & Boston & Köln: Brill, 1999, s. 9.

⁶⁰ Tıpkıbasım: el-Bağdâdî, İsmâ'îl Bâşâ, “İbn Melkâ el-Beledî”, *Hedıyyetu'l-Ârifîn: Esmâ' u'l-Mu'ellifin ve Âşâru'l-Muşannifin*, nşr. Rifat Bilge v.dğr., Lübnan: Dâru İhyâ' i't-Turâşî'l-'Arabî, t.y., c. 2, s. 505-506.

ed-Deffâ', 'Alî 'Abdullâh, "Hibetullâh b. Melkâ el-Bağdâdî", *A'lâmu'l-'Arab ve'l-Muslimîn fî't-Tıbb*, Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1983, s. 168-176.

Dirâyetî, Muştafâ, "el-Mu'teber", *Fihristvâre-i Destneveştâ-i Îrân (Denâ)*, Tahran: İntişârât-ı Kitâbhâne-i Meclis-i Şûrâ-yı İslâmî, 1389 hş./2010, c. 9, s. 838.

Dirâyetî, Muştafâ & Dirâyetî, Muctebâ, "Tiryâku Berşe'aşâ", *Fihristgân-i Nusşahâ-i Haftî-i Îrân (Feñnâ)*, Tahran: Sâzmân-ı Esnâd ve Kitâbhâne-i Millî-i Cumhûrî-i İslâmî-i Îrân, 1390 hş./2011, c. 8, s. 162-163.

Fernini, Ilias, "Barakât (Abû'l-Barakât)", *A Bibliography of Scholars in Medieval Islam: 150-1000 A.H. (750-1600 A.D.)*, Abu Dabi: Cultural Foundation, 1998, s. 34-35.

İhsanoğlu, Ekmeleddin & Rosenfeld, Boris A., "Hibatallah al-Baladi al-Baghdadi", *Mathematicians, Astronomers and Other Scholars of Islamic Civilization and Their Works (7th-19th c.)*, İstanbul: Ircica Publications, 2003, s. 184.

Karabulut, Ali Rıza & Karabulut, Ahmet Turan, "Hibetullâh b. 'Alî b. Melkâ", *Mu'cemu't-Târîhi't-Turâşi'l-İslâmî fî Mektebâti'l-Âlem: el-Mahtûât ve'l-Mahtû'ât*, Kayseri: Mektebe Yayınları, t.y., c. 5, s. 3874.

Karabulut, Ali Rıza, "Hibetullâh b. 'Alî b. Melkâ", *Mu'cemu'l-Mahtûâtî'l-Mevcûde fî Mektebâti İstânbûl ve Anâûlî*, Kayseri: Akabe Kitabevi, t.y., c. 3, s. 1630-1631.

Kehhâle, 'Umer Rıdâ, "Hibetullâh Evhadu'z-Zamân", *Mu'cemu'l-Mu'ellifin*, Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1414/1993, c. 4, s. 59.⁶¹

Leclerc, Lucien, "Aboul Barakat Aouhad Ezzeman", *Histoire de la médecine arabe: Exposé complet des traductions du grec; les sciences en Orient, leur transmission à l'Occident par les traductions latines*, Paris: Ernest Ledoux, 1876, c. 2, s. 29-31.

Pines, Shlomo, "Abu'l-Barakât al-Baghdâdî, Hibat Allah", *Dictionary of Scientific Biography*, ed. Charles Coulston Gillispie, New York: Charles Scribner's Sons, 1970, c. 1, s. 26-28.

es-Sâmerrâ'î, Kemâl, "Ebû'l-Berekât b. Melkâ al-Beledî", *Muhtaşaru Târîhi't-Tıbbi'l-'Arabî*, Beyrut: Dâru'n-Niğâl, 1409/1989, c. 1, s. 527-530.

⁶¹ Diğer baskı: Kehhâle, 'Umer Rıdâ, "Hibetullâh Evhadu'z-Zamân", *Mu'cemu'l-Mu'ellifin*, Beyrut: Mektebetu'l-Muşennâ & Dâru İhyâ'it-Turâşi'l-'Arabî, t.y., c. 13, s. 142-143.

Sarton, George Alfred Leon, "Hibatallāh ibn Malkā", *Introduction to the History of Science: From Rabbi ben Ezra to Roger Bacon*, Baltimore: The Williams & Wilkins Company, 1931, c. 2/1, s. 382.⁶²

Sezgin, Fuat, "Abu l-Barakāt Hibatallāh b. 'Alī b. Malkā al-Bağdādī", *Geschichte des arabischen Schrifttums*, Leiden: E. J. Brill, 1979, c. 7, s. 215.

Steinschneider, Moritz, "Abu'l-Barakat Hibat Allah b. Ali (Eli?) b. Malka (od. Malkan) al-Baladī", *Die arabische Literatur der Juden*, Frankfurt: J. Kauffmann, 1902, s. 182-186.

Suter, Heinrich, "Hibatallāh b. 'Alī b. Melkâ, Abû'l-Barakât, el-Beledî", *Die Mathematiker und Astronomen der Araber und Ihre Werke*, Leipzig: Druck und Verlag von B. G. Teubner, 1900, s. 123.⁶³

Şeşen, Ramazan v.dğr., "İbn Melkâ, Evhadu'z-Zamân Ebû'l-Berakât Hibetullāh b. 'Alī el-Bağdādî", *Fihrisu Maḥṭûṭati't-Ṭıbbi'l-İslâmî bi'l-Luğati'l-'Arabiyye ve't-Turkiyye ve'l-Fârisiyye fî Mektebâti Turkiyâ*, İstanbul: IRCICA, 1404/1984, s. 90-91.

Şeşen, Ramazan, "Kitâbu'l-Mu'teber fî'l-Ḥikme", *Nevâdiru'l-Maḥṭûṭâti'l-'Arabiyye fî Mektebâti Turkiyâ*, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Cedîd, 1975, c. 1, s. 187.

Ṭarâbişî, Cûrc, "Ebû'l-Berakât el-Bağdādî", *Mu'cemu'l-Felâsife: el-Felâsife, el-Menâṭıka, el-Mutekellimûn, el-Lâhûtiyyûn, el-Mutaşavvifûn*, Beyrut: Dâru't-Ṭalî'a li't-Ṭibâ'a ve'n-Neşr, 2006, s. 36.

Wüstenfeld, Ferdinand, "Abul-Berakât Hibetallah Ben Ali Melkân Au had el-Zamân el-Beldî", *Geschichte der arabischen Aerzte und Naturforscher*, Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1840, s. 98-99.

ez-Ziriklî, Ḥayru'd-Dîn, "Evhadu'z-Zamân", *el-A'lâm: Kâmusu Terâcîm li-Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ' mine'l-'Arab ve'l-Musta'ribîn ve'l-Musteşrikin*, Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002, c. 8, s. 74-75.

⁶² Tıpkıbasım: Sarton, George Alfred Leon, "Hibatallāh ibn Malkā", *Introduction to the History of Science: From Rabbi ben Ezra to Roger Bacon*, Baltimore: The Williams & Wilkins Company, 1962, c. 2/1, s. 382.

⁶³ Tıpkıbasım: Suter, Heinrich, "Hibatallāh b. 'Alī b. Melkâ, Abû'l-Barakât, el-Beledî", *Die Mathematiker und Astronomen der Araber und Ihre Werke*, London & New York: Johnson Reprint Corporation, 1972, s. 123.

IV. Tezler

Ahmed, Muhammed Seyyid Muhammed, *el-İtticâhu'l-İşrâkî fî Felsefeti Ebî'l-Berakât el-Bağdâdî*, Doktora Tezi, Asyût: Câmî'atu Asyût, 2014.

Alaca, Cengiz, *Ebu'l-Berekât el-Bağdâdî'nin Metafizik Düşünceleri*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.

Çakır Baş, Derya, *Ebu'l-Berekât el-Bağdâdî'nin Din Felsefesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995.

Dağ, Mehmet, *The Philosophy of Abû'l-Barakât al-Bağhdādî with Special Reference to His Concept of Time*, Doktora Tezi, Durham: University of Durham, 1970.

Haron, Mohd Fadhil, *Teori kejadian alam menurut Abū al-Barakāt al-Bağhdādī*, Yüksek Lisans Tezi, Selangor [Malezya]: Universiti Kebangsaan Malaysia, Fakulti Pengajian Islam, 2009.

Hasen, Şabrî 'Uşmân Muhammed, *el-Felsefetu't-Tabî'iyye ve'l-İlâhiyye 'inde Ebî'l-Berakât el-Bağdâdî*, Doktora Tezi, Kahire: Câmî'atu'l-Kâhira, 1982.

Hasâneyn, Rabî' Hasâneyn Muhammed, *el-Cânibu'l-İlâhî beyne Ebî'l-Berakât el-Bağdâdî (t: 547h.) ve İbn Ruşd (t: 595h.): Dirâse Mukârene*, Yüksek Lisans Tezi, Kahire: Câmî'atu'l-Ezher, 2015.

Ğazzâl, 'Abdu'r-Ra'ûf 'Aydârûs 'Alî, *Nazariyyetu's-Sa'ade ve 'Alâkatuhâ bi'l-Fi'lî'l-İnsânî 'inde Kullin min: Ebû'l-Barakât el-Bağdâdî ve Fahrû'd-Dîn er-Râzî*, Doktora Tezi, Zekâzîk [Mısır]: Câmî'atu'z-Zekâzîk, 1999.

İbrâhîm, Ni'me Muhammed, *Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî ve Felsefetuhû't-Tabî'iyye*, Yüksek Lisans Tezi, Bağdat: Câmî'atu Bağdâd, 1981.

———, *İlmu Mâ-ba'de't-tabî'a fî Felsefeti Ebî'l-Berakât el-Bağdâdî*, Doktora Tezi, Kufe: Câmî'atu'l-Kûfe, 1995.

Al-Khelaifi, Abd al-Hakeem, *The Psychology of Abū al-Barakāt al-Bağhdādī*, Doktora Tezi, Manchester: University of Manchester, 1995.

Lameer, Joep, *De Aristotelische Théorie van het Syllogisme in de Logica van Abū I-Barakāt Al-Bağdādī*, Yüksek Lisans Tezi, Leiden: [Universiteit Leiden], 1986.⁶⁴

⁶⁴ Bu teze yönelik bilgi için bkz. Daiber, *Bibliography of Islamic Philosophy*, c. 1, s. 14.

Mâlullâh, Şalâh 'Uşmân Şâlih, *el-Kıyâs ve'l-Burhân: Dirâse fî Mantıki Ebî'l-Berakât el-Bağdâdî*, Doktora Tezi, Kahire: Câmî'atu'l-Kâhira, 2002.

Mirzâ, İhsân bint 'Abdu'l-Ğaffâr 'Abdullâh, *Ârâ'u Ebî'l-Berakât el-Bağdâdî el-İ'tikâdiyye fî'l-İlâhiyyât: Dirâse ve Naqd 'alâ Dav'i 'Akdeti Ehli's-Sunne ve'l-Cemâ'a*, Yüksek Lisans Tezi, Mekke: Câmî'atu Ummi'l-Kurâ, 1415/1994.

Nasrat, Haidar Ali, *La théorie de l'émanation chez Avicenne, Al-Baghdadi et Sohrawardi*, Doktora Tezi, Paris: Université Paris-Sorbonne, 1973.

Okan, Kutlu, *Ebu'l-Berekat el-Bağdadi'nin Bilgi Teorisi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

Özkan, Yakup, *Ebu'l-Berekat el-Bağdadi'nin Tanrı Anlayışı*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

Özpilavcı, Ferruh, *Ebu'l-Berakât el-Bağdâdî'de Nefs Teorisi*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2000.

———, *Ebü'l-Berakât el-Bağdâdî'de Tabiat Felsefesi*, Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

Pavlov, Moshe M., *Abū'l-Barakât al-Baghdādī: An Introduction to his Metaphysics in the Conception of Existent Being and its Nexus to the Notion of God*, Yüksek Lisans Tezi, Kudüs: Hebrew University, 2003.

———, *The Epistemological and Logical Foundations of the Metaphysics of the Kitâb al-Mu'tabar fî'l-Hikma of Abū'l-Barakât al-Baghdādī*, Doktora Tezi, Kudüs: Hebrew University, 2011.

Er-Rabî'î, Nebe' 'Abdu's-Settâr Câbir, *el-Mantıq 'inde Ebî'l-Berakât el-Bağdâdî: Dirâse Tahlîliyye*, Yüksek Lisans Tezi, Kufe: Câmî'atu'l-Kûfe, 2012.

Rızkullâh, İzîs Eyyûb, *Muşkiletu'n-Nefsi'l-İnsâniyye fî Felsefeti Ebî'l-Berakât el-Bağdâdî (İbn Melkâ) ve Maşâdiruhû'l-Yûnâniyye*, Yüksek Lisans Tezi, Kahire: Câmî'atu'l-Kâhira, 1987.

Sâlim, Aḥmed b. Aḥmed, *Muşkiletu Kıdemi'l-Âlem ve Hudûsih 'inde Ebî'l-Berakât el-Bağdâdî ve Fahri'd-Dîn er-Râzî*, Doktora Tezi, Asyût: Câmî'atu Asyût, 2005.

Şehîd, Huseyn Hamze, *el-Mevkıfu'n-Nağdî 'inde Ebî'l-Berakât el-Bağdâdî: Nazariyyetu'l-Ma'rife Enmûzecen*, Doktora Tezi, Kufe: Câmî'atu'l-Kûfe, 2012.

eṭ-Ṭayyib, Aḥmed Muḥammed, *Mevkıfu Ebî'l-Berakât el-Bağdâdî mine'l-Felsefeti'l-Meşşâ'iyye*, Doktora Tezi, Kahire: Câmî'atu'l-Ezher, 1990.

Tunagöz, Tuna, *Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî'de Tanrı Düşüncesi*, Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.⁶⁵

V. Kitaplar

Ebû Sa'de, Muḥammed Huseynî, *el-Vucûd ve'l-Hulûd fî Felsefeti Ebî'l-Berakât el-Bağdâdî*, Kahire: Mektebetu'l-Usra, 1993.

Echer, Abdu'l-Ḥakîm, *Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî: Binâ'u'l-Âlem 'alâ Mesâ'ilî'd-Dîn ve'd-Ders fî'l-Huviyye*, Beyrut: el-Merkezu's-Şekâfiyyu'l-'Arabî, 2011.

Ḥasen, Şabrî 'Uşmân Muḥammed, *el-Felsefetu't-Ṭabî'iyye ve'l-İlâhiyye 'inde Ebî'l-Berakât el-Bağdâdî*, İskenderiye: Dâru'd-Da've li't-Ṭab' ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 1982.

İbrâhîm, Ni'me Muḥammed, *Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî ve Felsefetu't-Ṭabî'iyye*, Necef: Dâru'd-Diyâ', 2007.⁶⁶

———, *İlmu Mâ-ba'de't-ṭabî'a fî Felsefeti Ebî'l-Berakât el-Bağdâdî*, Necef: Dâru'd-Diyâ', 2007.⁶⁷

Îdî, Ḥamîd, *Nağd-ı 'Akâyid: Berresî Nazarât-ı İntikâdî-i Ebû'l-Berakât Bağdâdî ber Ârâ ve 'Akâyid-i Felsefî-i Şeyhî'r-Re'îs Ebû 'Alî Sînâ*, Hürremâbâd: Eflâk, 1382 hş./2003.

Nony, Sylvie, *Les variations du mouvement: Abū al-Barakāt, un physicien à Bagdad (VIe/XIIe siècle)*, Kahire: Institut Français d'Archéologie Orientale, 2016.⁶⁸

Pavlov, Moshe M., *Abū'l-Barakāt al-Bağdâdî's Scientific Philosophy: The Kitāb al-Mu'tabar*, New York: Routledge, 2017.

⁶⁵ İSAM'ın İlahiyat Fakülteleri tezler kataloğu veri tabanında Bağdâdî felsefesine yönelik iki ayrı tezin hazırlık aşamasında olduğu ifade edilmektedir: (1) Yeşil, Mustafa, *Ebu'l-Berakât el-Bağdâdî'de Eleştirisi*, Doktora Tezi, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; (2) Sağlam, Masum, *Ebu'l-Berakât el-Bağdâdî'de İlliyet Teorisi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (<http://ktp.isam.org.tr/?url=tezilh/findrecords.php>; erişim: 24.03.2017)

⁶⁶ Çalışma yazarın yüksek lisans tezine dayanmaktadır.

⁶⁷ Çalışma yazarın doktora tezine dayanmaktadır.

⁶⁸ Çalışma yazarın doktora tezine dayanmaktadır.

———, *Abû'l-Barakât al-Baghdâdî's Metaphysical Philosophy: The Kitâb al-Mu'tabar*, New York: Routledge, 2017.

Pines, Shlomo, *Nouvelles etudes sur Awḥad al-Zamân Abu'l-Barakât al-Baghdâdî*, Paris: Librairie Durlacher, 1955.⁶⁹

Seydebî, Cemâl Raceb, *Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî ve Felsefetuhû'l-İlâhiyye: Dirâse li-Mevkıfihî'n-Nakdî min Felsefeti İbn Sînâ*, Kahire: Mektebetu Vehbe, 1996.

eṭ-Ṭayyib, Aḥmed Muḥammed, *el-Cânibu'n-Nakdî fî Felsefeti Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî*, Kahire: Dâru'ş-Şurûk, 2004.⁷⁰

Tunagöz, Tuna, *Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî Felsefesinde Tanrı*, Ankara: İSAM Yayınları, 2017.⁷¹

VI. Kitap Bölümleri

Adamson, Peter, "All Things Considered: Abû l-Barakât al-Baghdâdî", *Philosophy in the Islamic World: A History of Philosophy without any Gaps III*, Oxford: Oxford University Press, 2016, s. 302-308.

el-Âlûsî, Ḥusâm, "Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî", *ez-Zamân fî'l-Fikri'd-Dînî ve'l-Felsefî el-kadîm*, Beyrut: el-Mu'essesetu'l-'Arabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, 1400/1980, s. 81-86.⁷²

Cohn-Sherbok, Dan, "Abu Al-Barakat", *Medieval Jewish Philosophy: An Introduction*, London: Routledge, 1996, s. 75-79.

Corbin, Henry, "Abû'l-Barakât al-Baghdâdî", *Histoire de la philosophie islamique*, [Paris]: Gallimard, 1986, s. 249-253.⁷³

⁶⁹ Tıpkıbasım: Pines, Shlomo, "Nouvelles etudes sur Awḥad al-Zamân Abu'l-Barakât al-Baghdâdî", *The Collected Works of Shlomo Pines, I: Studies in Abu'l-Barakât al-Baghdâdî: Physics and Metaphysics*, Kudüs: Magnes Press, Hebrew University & Leiden: Brill, 1979, s. 96-173.

⁷⁰ Çalışma yazarın doktora tezine dayanmaktadır.

⁷¹ Çalışma yazarın doktora tezine dayanmaktadır.

⁷² Yeni Baskı: el-Âlûsî, Ḥusâm, "Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî", *ez-Zamân fî'l-Fikri'd-Dînî ve'l-Felsefî ve Felsefeti'l-İlm*, Beyrut: el-Mu'essesetu'l-'Arabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, 2005, s. 108-113.

⁷³ Çeviriler: (1) Türkçe: Corbin, Henry, "Ebul-Berakât-ul-Bağdadi", *İslâm Felsefesi Tarihi: Başlangıçtan İbn Rüşd'ün Ölümüne*, çev. Hüseyin Hatemi, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, c. 1, s. 315-319. (2) İngilizce: Corbin, Henry, "Abu al-Barakat al-Baghdadi", *History of Islamic Philosophy*, çev. Liadain Sherrard & Philip Sherrard, London & New York: Kegan Paul International, t.y., s. 177-179. (3) Arapça: Corbin,

Ebû Rayyân, Muhammed 'Alî, "Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî", *Târîhu'l-Fikri'l-Felsefî fi'l-İslâm*, İskenderiye: Dâru'l-Ma'rifeti'l-Câmi'iyye, 1990, s. 377-406.

Gil, Moshe, "Jewish Figures in the Twelfth and the Thirteenth Centuries: Abû'l-Barakât Hibat Allah b. 'Alî b. Malkâ", *Jews in Islamic Countries in the Middle Ages*, çev. David Strassler, Leiden: Brill, 2004, s. 469-475.

Hasnawi, Ahmad, "Taxinomie topique: La classification thémistéenne des lieux chez Boèce, Averroès et Abû l-Barakât al-Baghdâdî", *Words, Texts and Concepts Cruising the Mediterranean Sea: Studies on the Sources, Contents and Influences of Islamic Civilization and Arabic Philosophy and Science*, ed. Rüdiger Arnzen & Jörn Thielmann, Leuven: Peeters Publishers, 2004, s. 245-257.

Huveydî, Yahyâ, "Nağdu Ebî'l-Berakât el-Bağdâdî li-Nazariyyeti İbn Sînâ fî'n-Nefs ve'l-'Akî", *Muğâdarât fi'l-Felsefeti'l-İslâmiyye*, Kahire: Mektebetu'n-Nahđati'l-Mişriyye, 1965, s. 191-259.⁷⁴

Kaukua, Jari, "Self, Agent, Soul: Abû al-Barakât al-Baghdâdî's Critical Reception of Avicennian Psychology", *Subjectivity and Selfhood in Medieval and Early Modern Philosophy*, ed. Jari Kaukua & Tomas Ekenberg, Switzerland: Springer, 2016, s. 75-89.

———, "Self-awareness without substance: from Abû al-Barakât al-Baghdâdî to Suhrawardî", *Self-Awareness in Islamic Philosophy: Avicenna and Beyond*, Cambridge, Cambridge University Press, 2015, s. 104-123.

Luţf, Sâmî Naşr, "Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî", *Nemâzic min Felsefeti'l-İslâmiyyîn*, Kahire: Mektebetu Sa'îd Ra'fet, 1977.

Murâd, Sa'îd, "Nazariyyetu's-Sa'âde 'inde Ebî'l-Berakât el-Bağdâdî", *ed-Duktûr Tefvîk eţ-Ṭavîl Mufekkirân 'Arabiyyen ve Râ'iden li'l-Felsefeti'l-Ḥulukıyye: Buhûs 'anh ve Dirâsât Muhdât İleyh*, ed. 'Âţif el-'İrâkî, Kahire: el-Meclisu'l-A'lâ li's-Şekâfe, 1995, s. 281-290.

Nony, Sylvie, "La dynamique d'Abû l-Barakât: faire le vide pour penser le changement du changement", *In the Age of Averroes: Arabic Philo-*

Henry, "Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî", *Târîhu'l-Felsefeti'l-'Arabiyye*, çev. Naşîr Muruvve & Ḥasen Kabîsî, Beyrut: 'Uveydât li'n-Neşr ve't-Ṭibâ'a, 1998, s. 268-271.

⁷⁴ Bu çalışma başka bir eser içerisinde de yayımlanmıştır: Huveydî, Yahyâ, "Nağdu Ebî'l-Berakât el-Bağdâdî li-Nazariyyeti İbn Sînâ fî'n-Nefs ve'l-'Akî", *Dirâsât fi 'İlmi'l-Kelâm ve'l-Felsefeti'l-İslâmiyye*, Kahire: Dâru's-Şekâfe li't-Ṭibâ'a ve'n-Neşr, 1977, s. 239-307.

sophy in the Sixth/Twelfth Century, ed. Peter Adamson, London: The Warburg Institute, 2011, s. 93-116.

———, “Two Arabic Theories of Impetus”, çev. Peter E. Pormann, *Islamic Medical and Scientific Tradition, III: The Physical Sciences: Physics, Astronomy, Geodesy*, ed. Peter E. Pormann, London: Routledge, 2011, s. 3-32.

Pachniak, Katarzyna, “Abū al-Barakāt al-Baghdādī”, *Filozofia polityki muzułmańskiej: na podstawie dzieł Abū Ḥāmida al-Ġazālęgo*, Varşova: Dialog, 2001.

Pines, Shlomo, “Concluding Remarks”, *The Collected Works of Shlomo Pines, I: Studies in Abu'l-Barakāt al-Baghdādī: Physics and Metaphysics*, Kudüs: Magnes Press, Hebrew University & Leiden: Brill, 1979, s. 335-338.

———, “Note on Abu'l-Barakāt's Celestial Physics”, *The Collected Works of Shlomo Pines, I: Studies in Abu'l-Barakāt al-Baghdādī: Physics and Metaphysics*, Kudüs: Magnes Press, Hebrew University & Leiden: Brill, 1979, s. 175-180.

———, “Studies in Abu'l-Barakāt Al-Baghdādī's Poetics and Metaphysics”, *Scripta Hierosolymitana, VI: Studies in Philosophy*, ed. Samuel H. Bergman, Jerusalem: Magnes Press, Hebrew University, 1960, s. 120-198.⁷⁵

Sirat, Colette, “Judah Halevi and Abu-l-Barakāt”, *A History of Jewish Philosophy in the Middle Ages*, Cambridge: Cambridge University Press, 1996, s. 113-140.

Street, Tony, “Arabic Logic: Abū-l-Barakāt al-Bağdādī's Logic”, *Handbook of the History of Logic, I: Greek, Indian and Arabic Logic*, ed. Dov N. Gabbay & John Woods, Amsterdam: Elsevier, 2004, s. 569-571.⁷⁶

Stroumsa, Sarah, “Abū'l-Barakāt al-Baghdādī”, *The Jews of Medieval Islam: Community, Society, and Identity*, ed. Daniel Frank, Leiden: Brill, 1995, s. 186-189.

⁷⁵ Tıpkıbasım: Pines, Shlomo, “Studies in Abu'l-Barakāt Al-Baghdādī's Poetics and Metaphysics”, *The Collected Works of Shlomo Pines, I: Studies in Abu'l-Barakāt al-Baghdādī: Physics and Metaphysics*, Kudüs: Magnes Press, Hebrew University & Leiden: Brill, 1979, s. 259-334.

⁷⁶ Türkçe Çeviri: Street, Tony, “Arapça Mantık: Ebu'l-Berekât el-Bağdâdî'nin Mantığı”, *İslam Mantık Tarihi*, der. ve çev. Harun Kuşlu, İstanbul: Klasik, 2013, s. 77-80.

———, “On the Maimonidean Controversy in the East: The Role of Abû'l-Barakât al-Bağdâdî”, *Hebrew and Arabic Studies in Honour of Joshua Blau*, Kudüs: Hebrew University, 1993, s. 415-422 [İbranca].

Şeraf, Muhammed Celâl Ebû'l-Futûh, *el-Mezhebu'l-İşrâkî beyne'l-Felsefe ve'd-Dîn fi'l-Fikri'l-İslâmî*, Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1972.

Taylan, Necip, “Ebu'l-Berekât Bağdâdî (1076-1166)”, *Anahatlarıyla İslâm Felsefesi: Kaynakları, Temsilcileri, Tesirleri*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011, s. 275-278.

et-Tikrîfî, Nâcî, “Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî”, *el-Felsefetu'l-Ahlâkıyyetu'l-'Arabiyye 'inde Mufekkirî'l-İslâm*, Beyrut: Dâru'l-Endelus, 1402/1982, s. 336-342.

Ülken, Hilmi Ziya, “Ebu'l Berekat Bağdadi”, *İslâm Felsefesi: Kaynakları ve Tesirleri*, [İstanbul]: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1967, s. 220-227.⁷⁷

Wan Abdullah, Wan Suhaimi, “Kreativiti dan imaginasi dalam pengamatan al- Bağhdâdî”, *Kreativiti dan Imaginasi Dalam Psikologi Islami: Pengamatan al-Ghazzâlî, al-Bağhdâdî dan al-Râzî*, ed. Mohd Z. Ismail, Kuala Lumpur: Institut Kefahaman Islam Malaysia (IKIM), 2011, s. 29-53.⁷⁸

VII. Makaleler

‘Abduh, Muştafâ Muhammed Yaḥyâ, “Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî ve'l-‘İlmu'l-İlâhî”, *el-Mecelletu'l-‘İlmiyye li-Kulliyeti Uşûli'd-Dîn ve'd-Da‘ve bi'z-Zeḳâzîḳ*, 21 (2008-09), s. 3777-3822.

el-Âlûsî, Ḥusâm, “Dirâse Naḳdiyye li-Nazariyyeti'l-Feyd el-Fârâbiyye ve Nâḳidihâ min Vicheti Nazar Mu‘âsira”, *el-Mevrid*, 7:2 (1978), s. 157-176.

⁷⁷ Yeni Baskı: Ülken, Hilmi Ziya, “Ebu'l-Berekât Bağdâdî (1076-1166)”, *Eski Yunan'dan Çağdaş Düşünceye Doğru İslâm Felsefesi: Kaynakları ve Etkileri*, İstanbul: Ülken Yayınları, 1998, s. 198-204.

⁷⁸ Yayımlanan bu çalışmaların dışında, Bağdâdî'nin akıl anlayışını konu edinen kitap bölümü düzeyinde bir çalışmanın yayım sürecinde olduğu ifade edilmektedir: Marcotte, Roxanne D., “L'intellect chez Abû al-Barakât al-Bağhdadî (mort vers 547/1152)”, *Noétique et théorie de la connaissance dans la philosophie arabo-musulmane des IXe-XVIIe siècles*, ed. Henrik Lagerlund, Paris: Vrin, 2017. https://religions.uqam.ca/component/savrepertoireprofesseurs/cv?mld=e814k4r10vQ_ (Erişim: 20.04.2017).

Arnaldez, Roger, "La doctrine de l'âme dans la philosophie d'Abû I-Barakât al-Baghdâdî", *Studia Islamica*, 66 (1987), s. 105-112.

el-Bizri, Nader, "In Defence of the Sovereignty of Philosophy: Al-Baghdâdî's Critique of Ibn al-Haytham's Geometrisation of Place", *Arabic Sciences and Philosophy*, 17:1 (2007), s. 57-80.

Cihan, Ahmet Kamil, "Ebu'l-Berekat el-Bağdadî'nin Akıl Görüşü", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28 (2010/1), s. 1-17.

———, "Ebu'l-Berekat el-Bağdadî'nin Mantık İlimine Bakışı", *İslâmî İlimler Dergisi*, 5:2 (2010), s. 35-45.

Dinanî, Gulam Huseyin İbrahim, "Ebu'l-Berekat'ın Akıl Yorumunun Değerlendirilmesi", *Misbah: İslami Düşünce ve Araştırma Dergisi*, 4:10 (2015), s. 75-96.

Ebû Rayyân, Muhammed 'Alî, "Nağdu Eb'l-Berakât el-Bağdâdî li-Felsefi İbn Sînâ", *Mecelletu Kulliyeti'l-Âdâb, Câmi'atu'l-İskenderiyye*, 12 (1958), s. 19-46.

Freudenthal, Gad & Zonta, Mauro, "Avicenna among Medieval Jews: The Reception of Avicenna's Philosophical, Scientific and Medical Writings in Jewish Cultures, East And West", *Arabic Sciences and Philosophy*, 22 (2012), s. 217-287.

Griffel, Frank, "Between al-Ghazâlî and Abû I-Barakât al-Baghdâdî: The Dialectical Turn in the Philosophy of Iraq and Iran During the Sixth/Twelfth Century", *In the Age of Averroes: Arabic Philosophy in the Sixth/Twelfth Century*, ed. Peter Adamson, London: The Warburg Institute, 2011, s. 45-75.

Hâdimî, 'Aynullâh, "Nağd u Berresî-i Dîdegâh-i Ebû'l-Berakât Bağdâdî der-bâre-i Çekûnegî-i Peydâyış-i Keşîr ez Vâhid", *Mecelle-i Felsefe ve Kelâm-ı İslâmî*, 43:2 (1389 hş./2011), s. 39-57.

el-Halîfî, Abdu'l-Hakîm, "Nağdu Eb'l-Berakât el-Bağdâdî li-Nazariyyeti's-Şûra ledâ'l-Meşşâ'iyye ve Eşeruhû fî'l-Medreseti'l-İşrâkiyye", *Afkar: Jurnal Akidah & Pemikiran Islam*, 9 (2008), s. 185-222.

Hasnawi, Ahmad, "Boèce, Averroès et Abû al-Barakât al-Bağdâdî, témoins des écrits de Thémistius sur les *Topiques* d'Aristote", *Arabic Sciences and Philosophy*, 17:2 (2007), s. 203-265.

İzmirli, İsmail Hakkı, "İslamda Felsefe Cereyanı-6", *Darülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası: Tarihî, İçtimaî, Dinî, Felsefî*, 4:17 (1930), s. 9-24.

Janssens, Jules, "Abū al-Barakāt al-Bağhdādī and His Use of Ibn Sīnā's al-Ḥikma al-'Arūḍiyya (or another work closely related to it) in the Logical Part of His *Kitāb al-Mu'tabar*", *Nazariyat: Journal for the History of Islamic Philosophy and Sciences*, 3:1 (2016), s. 1-22.⁷⁹

Marcotte, Roxanne D., "La conversion tardive d'un philosophe: Abū al-Barakāt al-Bağhdādī (mort vers 545/1150) sur 'L'intellect et sa quiddité (al-'Aql wa māhiyyatu-hu)", *Documenti e Studi sulla Tradizione Filosofica Medievale*, 15 (2004), s. 201-226.

Mohamad, Ismail, "Abū al-Barakāt al-Bağhdādī: Pengkritik Ibnu Sīnā", *Dakwah*, 259:20 (1998), s. 23-27.

Mucâhid, Muntaşır Maḥmūd, "Nazariyyetu'l-Ḥareke fi't-Turâşî'l-İslâmî", *Mecelletu Âfâki's-Sekâfe ve't-Turâş*, 3:11, s. 76-80.

en-Nedvî, Suleymân, "*Kitâbu'l-Mu'teber* ve Şâhibuh", *el-Kitâbu'l-Mu'teber fi'l-Ḥikme* sonunda, nşr. Zeynu'l-Âbidîn el-Mûsevî v.dğr., Haydarâbâd: İdâretu Cem'iyeti Dâ'ireti'l-Ma'ârifî'l-'Uşmâniyye, 1357-58/1938-39, c. 3, s. 230-252.

Nony, Sylvie, "Les audaces de la physique arabe du XIIe siècle: Dans la synthèse d'Abū l-Barakāt al-Bağhdādī (m.1152)", *MIDEO: Mélanges de l'Institut Dominicain d'Études Orientales du Caire*, 29 (2012), s. 27-50.

Özpilavcı, Ferruh, "Akıl Risaleleri Geleneği ve Bu Gelenek İçinde Ebü'l-Berekât el-Bağdâdî'nin Akıl Risalesi", *İslâmî İlimler Dergisi*, 5:2 (2010), s. 75-106.

———, "Nedensellik Bağlamında Ebü'l-Berekât el-Bağdâdî'nin Meşşâî Gelenek İçindeki Yeri", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10:1 (2010), s. 53-78.

Pinès, Salomon, "Études sur Aḥḥad al-Zamân Abu'l-Barakāt al-Bağhdādī", *Revue des Études Juives*, 103 (1938), s. 3-64.

———, "Études sur Aḥḥad al-Zamân Abu'l-Barakāt al-Bağhdādī", *Revue des Études Juives*, 104 (1938), s. 1-33.⁸⁰

⁷⁹ Türkçesi: Janssens, Jules, "Ebü'l-Berekât el-Bağdâdî'nin *Kitâbü'l-Mu'teber*'inin Mantık Kısmında İbn Sīnâ'nın *el-Hikmetü'l-Arûziyye*'sini (veya onunla yakından ilişkili diğer bir eseri) Kullanımı", çev. Muhammet F. Kılıç, *Nazariyat: İslâm Felsefe ve Bilim Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 3:1 (2016), s. 1-22.

⁸⁰ Pines'in yukarıdaki iki makalesi, birleştirilmiş ve tıpkıbasım olarak yayımlanmıştır: Pines, Shlomo, "Études sur Aḥḥad al-Zamân Abu'l-Barakāt al-Bağhdādī", *The Collected Works of Shlomo Pines, I: Studies in Abu'l-Barakāt al-Bağhdādī: Physics*

———, “La conception de la conscience de soi chez Avicenne et chez Abu'l-Barakât el-Baghdâdî”, *Archives D'Histoire doctrinale et littéraire du Moyen age*, 21 (1954), s. 21-98.⁸¹

Rûsân, Zâhid Hâlef, “Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî ve İbn Sînâ fî Şelâs Mesâ'il Mîtâfizîkiyye”, *Mu'te li'l-Buḥûş ve'd-Dirâsât*, 6:3 (2001), s. 139-164.

Shihadeh, Ayman, “Avicenna's Corporeal Form and Proof of Prime Matter in Twelfth-Century Critical Philosophy: Abū l-Barakât, al-Mas'ūdī and al-Râzī”, *Oriens*, 42 (2014), s. 364-396.

Sözen, Kemal, “Ebu'l-Berakât el-Bağdâdî'nin Zaman Teorisi”, *Dînî Araştırmalar*, 4:10 (2000), s. 161-186.

Stroumsa, Sarah, “On Jewish Intellectual Converts to Islam in the Early Middle Ages”, *Pe'amin*, 42 (1990), s. 61-75 [İbranca].

eṭ-Ṭayyib, Aḥmed Muḥammed, “el-İtticâhu'l-Felsefî 'inde Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî”, *Afkar: Jurnal Akidah & Pemikiran Islam*, 4 (2003), s. 203-250.

Tunagöz, Tuna, “Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî'nin Hudûs Deliline Yönelik Eleştirileri”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12:1 (2012), s. 171-203.

———, “İslâm Felsefesinin Klâsik Çağında Özgürlükçü Bir Teori: Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî'nin Kader Anlayışı”, *Kutadgubilig: Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, 25 (2014), s. 165-193.

———, “Tanrı'nın Cüz'ilere Dair Bilgisi Tartışmasında Gazzâlî'ye Felsefe Cephesinden Bir Destek”, *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 11:1 (2013), s. 393-424.

Üçer, İbrahim Halil, “Ebu'l-Berekat el-Bağdadi Metafiziği”, *İLEM Yıllık*, 3:3 (2008), s. 117-132.

Ülken, Hilmi Ziya, “Ebu-l-Bereqât Bagdadî (1076-1166)”, *Felsefe Arki-vi*, 2:3 (1949), s. 119-127.

and Metaphysics, Kudüs: Magnes Press, Hebrew University & Leiden: Brill, 1979, s. 1-95.

⁸¹ Tıpkıbasımlar: (1) Pines, Shlomo, “La Conception de Soi chez Avicenne et chez Abu'l-Barakât al-Baghdâdî”, *Abū 'Alī ibn Sīnā (d. 428/1037): Texts and Studies*, Frankfurt am Main: Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 1999, c. 3, s. 289-366. (2) Pines, Shlomo, “La Conception de Soi chez Avicenne et chez Abu'l-Barakât al-Baghdâdî”, *The Collected Works of Shlomo Pines, I: Studies in Abu'l-Barakât al-Baghdâdî: Physics and Metaphysics*, Kudüs: Magnes Press, Hebrew University & Leiden: Brill, 1979, s. 181-258.

Wan Abdullah, Wan Suhaimi, "Abu Al-Barakat Al-Baghdadi (467-547H): Suatu Biografi", *Jurnal Usuluddin*, 9 (1999), s. 73-96.

———, "el-Edille 'alâ Vucûdillâhi Te'âlâ 'inde Ebî'l-Berakât el-Bağdâdî", *Jurnal Usuluddin*, 23-24 (2006), s. 255-280.⁸²

———, "Ibn Sînâ and Abû al-Barakât al-Baghdâdî on the origination of the soul (*Hudûth al-nafs*) and the invalidation of its transmigration (*Ibtâl al-tanâsukh*)", *Islam & Science*, 5 (2007), s. 151-164.⁸³

———, "Konsep Ilmu Dan Pembelajarannya Mengikut Pandangan Abu Al-Barakat al-Baghdadi (547H)", *Jurnal Usuluddin*, 8 (1998), s. 97-106.⁸⁴

———, "Kajian manuskrip *al-Mu'tabar fî al-ḥikmah (Kitâb al-Nafs)* ka-rangan Abû al-Barakât al-Baghdâdî (547H./1152M.): ke arah suatu kaedah suntingan ilmiah warisan manuskrip Melayu-Islam", *Afkar: Jurnal Akidah & Pemikiran Islam*, 6 (2005), s. 273-304.

VII. Ansiklopedi Maddeleri

Arnaldez, Roger, "Abû I-Barakât", *Encyclopédie philosophique universelle: Les oeuvres philosophiques*, ed. Jean-François Mattéi, Paris: Presses universitaires de France, 1992, c. 3/1, s. 363-367.

Ebû Zeyd, Munâ, "Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî", *Mevsû'atu A'lâmi'l-Fikri'l-İslâmî*, Kahire: el-Meclisu'l-A'lâ li'ş-Şu'ûni'l-İslâmiyye, 1425/2004, s. 137-140.

⁸² Yayımlanan bu çalışmaların dışında, Bağdâdî ile Şehristânî'nin varoluş açıklamalarını konu edinen bir makalenin yayım sürecinde olduğu ifade edilmektedir: Lammer, Andreas, "Two Twelfth-Century Hardliners on Creation and Divine Eternity: al-Şahrastânî and Abû I-Barakât on God's Priority over the World." <https://imu-munich.academia.edu/AndreasLammer> (Erişim: 05.03. 2017).

⁸³ Tıpkıbasım: Wan Abdullah, W. S., "Ibn Sînâ and Abû al-Barakât al-Baghdâdî on the origination of the soul (*Hudûth al-nafs*) and the invalidation of its transmigration (*Ibtâl al-tanâsukh*)", *Islam and Science: Historic and Contemporary Perspectives II: Contemporary Issues in Islam and Science*, ed. Muzaffar Iqbal, New York: Routledge, 2012, s. 111-124.

⁸⁴ Genişletilmiş İngilizce baskı: Wan Abdullah, W. S., "Abû al-Barakât al-Baghdâdî's Concept of Knowledge and its Acquisition", 2nd Workshop on Kalam Epistemology Paper Presentations,

<http://www.issimalaysia.org.my/home/wp-content/uploads/2016/03/Abu-al-Barakats-Concept-of-Knowledge-and-its-Acquisition.pdf>. (Erişim: 05.03.2017).

Alfâ, Rûnî İlfî, "İbn Melkâ, Hibetullâh b. 'Alî el-Beledî", *Mevsû'atu A'lâmi'l-Felsefe: el-'Arab ve'l-Ecânib*, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1412/1992, c. 1, s. 38-39.

Bedevî, Abdu'r-Rahmân, "Ebû'l-Berakât", *Mevsû'atu'l-Felsefe*, Beyrut: el-Mu'essesetu'l-'Arabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, 1984, c. 1, s. 78-79.

Çağrıçı, Mustafa, "Ebû'l-Berekât el-Bağdâdî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV, 1994, c. 10, s. 300-309.

Ebû Rayyân, Muḥammed 'Alî, "Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî", *Mevsû'atu'l-Ḥağârati'l-İslâmiyye*, Amman: Menşûrâtu'l-Mecma'î'l-Melikî li-Buḥûsi'l-Ḥağârati'l-İslâmiyye, 1993, c. 1, 42-45.

Ḥayyir, Muḥsin, "İbn Melkâ (Hibetullâh b. 'Alî)", *el-Mevsû'atu'l-'Arabiyye*, Şam: Hey'etu'l-Mevsû'ati'l-'Arabiyye, 2007, c. 19, s. 440-441.

Langermann, Yitzhak Tzvi, "Abū 'l-Barakāt", *Encyclopaedia of the History of Science, Technology, and Medicine in Non-Western Cultures*, ed. Helaine Selin, [New York]: Springer Science+Business Media, B. V., 1997, s. 6-7.⁸⁵

———, "Al-Baghdadi, Abu 'l-Barakat (fl. c.1200-50)", *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, ed. Edward Craig, London: Routledge, 1998, c. 1, s. 636-638.

———, "Al-Baghdadi, Abu 'l-Barakat (fl. c.1200-50)", *Concise Routledge Encyclopedia of Philosophy*, ed. Edward Craig, London & New York: Routledge, 2000, s. 74.

Madelung, Wilferd, "Abu'l-Barakât al-Bağdâdî, Awḥad-al-Zamân Hebatallâh b. 'Alî b. Malkâ Baladî", *Encyclopaedia Iranica*, ed. Ehsan Yarshater, London: Routledge and Kegan Paul, 1983, c. 1, s. 266-268.

Marcotte, Roxanne D., "Abū l-Barakāt al-Baghdādī", *Encyclopedia of Medieval Philosophy: Philosophy Between 500 and 1500*, ed. Henrik Lagerlund, New York: Springer, 2011, s. 10-12.

Muvaḥḥid, Şamed, "Ebû'l-Berakât, Hibetullâh b. 'Alî (Elî) b. Melkâ (Melkân) Bağdâdî", *Dâ'iretu'l-Ma'ârif-i Bozorg-i İslâmî*, ed. Muḥammed Kâzım

⁸⁵ Diğer baskılar: (1) Langermann, Y. Tzvi, "Abū 'l-Barakāt", *Encyclopaedia of the History of Science, Technology, and Medicine in Non-Western Cultures*, ed. Helaine Selin, Berlin & New York: Springer, 2008, s. 8-9. (2) Langermann, Y. Tzvi, "Abū 'l-Barakāt", *Encyclopaedia of the History of Science, Technology, and Medicine in Non-Western Cultures*, ed. Helaine Selin, Berlin & New York: Springer, 2016, s. 8-9.

Mûsevî Bûcnûrdî, Tahran, Merkez-i Dâ'iretu'l-Ma'ârif-i Bozorg-i İslâmî, 1372 hş./1993-94, c. 5, s. 202-209.⁸⁶

Pines, Shlomo, "Abu 'l-Barakât Hibat Allâh b. Malkâ al-Bağhdadi al-Baladî", *The Encyclopaedia of Islam*, New Edition, Leiden: E. J. Brill, 1960, c. 1, s. 111-113.⁸⁷

Schloessinger, Max, "Hibat Allah Abu al-Barakat b. 'Ali b. Malka (Malkan) al-Baladi", *The Jewish Encyclopedia*, New York: Funk and Wagnalls, 1904, c. 6, s. 384.

Stillman, Norman Arthur & Pines, Shlomo, "Abû'l-Barakât al-Bağhdâdî", *Encyclopedia of Jews in the Islamic World*, ed. Norman A. Stillman, Leiden: Brill, 2010, c. 1, s. 31-34.

eş-Şebîbî, Muḥammed Rızâ, "el-Felsefetu'l-İslâmiyye fî Edvârihâ'l-Muhtelife", *Dâ'iretu'l-Ma'ârif-i-İslâmiyyeti's-Şî'iyye*, ed. Ḥasen el-Emîn, Beyrut: Daru't-Te'âruf li'l-Maḥbû'ât, 1422/2002, c. 17, s. 179-193.

Zobel, Moshe Nahum, "Hibat Allah, Abu Al-Barakât (Nathanel) Ben Ali (Eli) Al-Bağhdâdî", *Encyclopaedia Judaica*, Berlin: Verlag Eschkol A.-G., 1931, c. 8.⁸⁸

VIII. Bilimsel Toplantılarda Sunulan Çalışmalar

Muehlethaler, Lukas, "Abû l-Barakât al-Bağhdâdî's *Kitâb al-Mu'tabar* and the Avicennan Tradition", AJS 42nd Annual Conference, Boston, 19-21 Aralık 2010.

———, "Bare self-awareness as cognitive basis in the epistemology of Abû l-Barakât al-Bağhdâdî", The 3rd SSALT Workshop, Between Selfhood

⁸⁶ İngilizce Çeviri: Mowahhed, Samad, "Abû al-Barakât, Hibat Allâh b. 'Alî b. Malkâ (Eli ben Malkân) al-Bağhdâdî", çev. Maryam Rezaee & Jawad Qasemi, *Encyclopaedia Islamica*, ed. Wilferd Madelung & Farhad Daftary, Leiden: E. J. Brill, 2008, c. 1, s. 632-644.

⁸⁷ Fransızca Çeviri: Pines, Shlomo, "Abu'l-Barakât Hibat Allâh b. Malkâ al-Bağhdâdî al-Baladî", *Encyclopédie de l'Islam*, Nouvelle édition, Leiden: Brill & Paris: G.-P. Maisonneuve & Larose, 1980, c. 1, s. 114-116.

⁸⁸ Diğer baskılar: (1) [Roth, Cecil (ed.)], "Hibat Allah, Abu Al-Barakât (Nathanel) Ben Ali (Eli) Al-Bağhdâdî", *Encyclopaedia Judaica*, ed. Cecil Roth, Kudüs: Keter Publishing House, [1971], c. 8, s. 461-462. (2) *Encyclopaedia Judaica* (Germany), "Hibat Allah, Abu Al-Barakât (Nathanel) Ben Ali (Eli) Al-Bağhdâdî", *Encyclopaedia Judaica*, Second Edition, ed. Fred Skolnik v.dğr., New York & London: Thomson Gale, 2007, c. 9, s. 92-93.

and Self-awareness: Varieties of Subjectivity in the Arabic and Latin Traditions, Berlin, The Finnish Institute, 12 Nisan 2012.

———, “The Reception of Abū al-Barakāt’s Philosophical Work: A Reappraisal”, EAJIS Conference Judaism in the Mediterranean Context, Ravenna-İtalya, 25-29 Temmuz 2010.

———, “‘Umar ibn Sahlān al-Sāwī’s *Nahj al-taqdīs* and the Early Reception of Abū al-Barakāt al-Baghdādī’s Philosophical Work”, 8th International Conference of the SIHSPAI: Philosophy and Science in Classical Islamic Civilisation, Londra, 3-5 Aralık 2010.

Okan, Kutlu, “Husulî ile Huzurî Bilgi Arasında: Ebu’l-Berekât el-Bağdadî’nin Epistemolojisi ve İbn Sina Eleştirileri”, *IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı V: Felsefe-Eğitim-İletişim*, İstanbul: Matsis Matbaa, 2015, s. 91-102.

———, “Is the Active Intellect Necessary: A Presentation on Abu'l-Barakat’s Understanding of the Aql al-Faal”, Representation and Reality, Workshop 15: *De Anima* in the Arabic Tradition, Göteborg-İsveç, 28-29 Nisan 2017.

Tunagöz, Tuna, “Ebü’l-Berekât el-Bağdadî’nin *Risâle fî mâhiyyeti’l-melâl* Adlı Eseri Üzerine”, *Asos Congress Bildiri Kitabı*, Elazığ: Asos Yayınları, 2016, s. 2666-2678.

———, “Ebü’l-Berekât el-Bağdadî’nin *Risâle fî sebebi zuhûri’l-kevâkib leylen ve hafâiha nehâran* İsimli Risalesi Üzerine”, *14. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi: Bildiriler Kitabı*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2016, s. 150-157.

———, “Ebü’l-Berekât el-Bağdadî Felsefesinde İnsan Özgürlüğü”, *14. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi: Bildiriler Kitabı*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2016, s. 158-168.

Ülken, Hilmi Ziya, “Un philosophe de l’Islam: Ebu-l-Berekat Bagdadi”, *Proceedings of the Tenth International Congress of Philosophy*, ed. E. W. Beth & H. J. Pos, Amsterdam: Library of the 10th International Congress of Philosophy, 1949, s. 270-273.⁸⁹

⁸⁹ Temmuz 2017’de Berlin’de gerçekleşecek bir uluslararası konferansta, Hârizmşahlar devleti inşâ kâtibi Vaṭvât’ın kaleme aldığı iki davet mektubunu esas alan “İslâm Tıp Tarihi Araştırmalarına Bir Katkı: Hârizmşahlar Devleti Yazışmalarında Tabip Ebü’l-Berekât el-Bağdadî ve Hibetullah İbnü’t-Tilmîz” isimli bir bildiri sunacağım.

Sonuç ve Değerlendirme

Bağdâdî'nin temel eseri *el-Kitâbu'l-Mu'teber*'in, tam ve eksik, on yedi nüshası mevcuttur. Bu nüshaların sekizi Türkiye, yedisi İran, biri Irak, biri de Suriye kütüphanelerinde yer almaktadır. Yalnızca Irak'taki nüsha (Haydariyye 576) onun sağlığında çoğaltılmıştır ve eserin neşirlerinin hiçbirisinde kullanılmamıştır. Vefatının akabinde çoğaltılan nüshalar içerisinde en önemlileri ise, İstanbul'dan Haydarabad'a nakledilen ve şu an mevcudiyeti hakkında kesin bir bilgi bulunmayan Âsafîyye nüshası ile Lâleli 2553, Es'ad Efendi 1931, Fâzıl Ahmed Paşa 919, Şûrâ-yı İslâmî 10612, Fâtih 3224, 3225, 3226, Razavî 5666 ve Yusuf Ağa 4690/6'dır. Son altı nüsha, şimdiye dek yapılan üç ayrı neşrin hiçbirisinde kullanılmamıştır.

el-Kitâbu'l-Mu'teber'in neşirleri içerisinde en sağlıklısı, Zeynu'l-Âbidîn el-Müsevî ve arkadaşları tarafından Haydarabad'da 1938-39 yılları arasında tamamlanmış olanıdır. Devrinin koşulları bakımından iyi olduğu söylenecek bu neşrin en büyük eksikliği, kullandığı nüsha sayısının bugün için yetersiz kalması, günümüz tahkik standartlarını karşılamaması ve imla-dizgi sorunlarıdır. Bu metni esas alan Yûsuf Maḥmûd ve Muḥammed 'Uşmân tarafından yapılan muahhar neşirler eseri yanlış isimlendirdiği gibi, sadece daha iyi bir dizgi ve imla sunmuş durumdadır. Dolayısıyla, Bağdâdî'nin bu asıl eserinin, mevcut en iyi yazmalara dayanan ve daha gelişkin bir tekniğe sahip bir neşrinin hazırlanması önem arz etmektedir. Ayrıca, zor bir üsluba sahip bu eserin İngilizceye ve/veya Türkçeye çevrilmesi, Bağdâdî'nin felsefî sisteminin anlaşılmasına önemli katkılar sağlayacaktır. Birkaç çalışma içerisindeki kısmî çeviriler, araştırmacılara bu hususta yardımcı olacak niteliktedir.

Tek nüshası bulunan *Risâle fi'l-Akl*, on altı nüshası bulunan *Risâle fi Sebebi Zuhûri'l-Kevâkib* ve dört nüshası bulunan *Risâle fi Mâhiyyeti'l-Melâl* isimli eserler incelenmiş, tahkik edilmiş ve Türkçeye çevrilmiş durumdadır. İki eksik nüshası bulunan *Kitâbu'n-Nefs* ile eksik ve tam birer nüshası bulunan *Kôhelet Şerhi*'nin inceleme, tahkik ve İngilizce çeviri olarak yayıma hazırlandığı ifade edilmektedir. Bu durumda henüz çalışılmamış eserler olarak filozofun günümüze ulaşan iki tıp eseri *Berşe'aşâ* ile *Emînu'l-Ervâh* kalmaktadır. *Berşe'aşâ*'nın sekiz nüshasının üçü Türkiye'de, üçü İran'da, biri Mısır'da, biri de Japonya'dadır. *Emînu'l-Ervâh*'in eldeki tek nüshası ise Türkiye'dedir. Her iki risalenin inceleme, tahkik ve çeviri olarak ilim dünyasına kazandırılması Bağdâdî'nin düşünce dünyasının aydınlatılması bağlamında önemli bir kazanıma karşılık gelecektir. Eğer yazmaları tespit edilebilirse *İhtîşâru't-Teşrîh* ve *el-Akrâbâzîn* de bu listeye eklenmelidir.

Bağdâdî'nin hayatı ve eserleri, on yedisi klasik, yirmi dokuzu muasır kırk üç eser içerisinde konu edilmektedir. Klasik dönem eserleri, Bağdâdî'nin yaşamöyküsünü ve ilmî kişiliğini aktarma bakımından önemli boşluklar barındırmaktadır. Bunlar içerisinde Beyhaķî ile İbn Ebî Uşaybî'a'nın eserlerinin daha zengin bir içeriğe sahip olduğu söylenebilir. Muasır eserler ise, büyük çoğunluğu itibarıyla, birbirini tekrar eden bilgiler sunmaktadır.

Bağdâdî hakkında bilgi verilen ilk akademik çalışma Ferdinand Wüstenfeld'e aittir. Müslüman tıp ve tabiat âlimlerini tanıtan 1840 tarihli bu çalışmayı, çoğunluğu yine biyo-bibliyografik nitelikteki, Leclerc, Brockelmann, Suter, Steinschneider ve Schloessinger'in çalışmaları takip etmiştir. 1904 yılında yayımlanan sonuncusunun ardından Wiedemann'ın 1909 tarihli eser incelemesi ve tasvirî tercümesi gelmiştir. Tüm bunlar bahsedilen yarım yüzyılı aşan sürece Alman akademisinin damgasını vurduğunu ifade etmektedir. Fakat bu etkin rol sonraki dönemde ortadan kalkmıştır.

Eski tarihli çalışmalar içerisinde en kapsamlı ve bu nedenle önemlisi, Yalıtıkaya'nın 1930-31 tarihleri arasında artarda yayımladığı altı makaledir. Yalıtıkaya, bu çalışmalarda, Bağdâdî'nin hayatına ve eserlerine yönelik önceki eserlerden çok daha ayrıntılı bilgiler vermiş; en önemlisi *el-Kitâbu'l-Mu'teber*'in metafizik bölümünün önemli bir kısmını Türkçeye çevirmiştir. Bu makaleler bir yıl sonra müstakil bir kitap içerisinde toplanmıştır. Diğer önemli çalışma, *el-Kitâbu'l-Mu'teber*'in neşrinin ardına en-Nedvî'nin eklediği makaledir. Shlomo Pines, 1938 yılında yayımlanan iki önemli makalesi ile filozof hakkında yapılan çalışmalara iştirak etmeye başlamıştır. Ülken 1949 tarihli bildiri ve makalesi ile bu sürece katılmış; sonraki döneme yön veren isim, sonuncusu 1979'da yayımlanan farklı nicelikteki müteakip sekiz müstakil çalışmasıyla Pines olmuştur.

Bağdâdî felsefesi üzerine, on beşi yüksek lisans, on yedisi doktora olmak üzere otuz iki tez hazırlanmıştır. Bunların ilki, Mehmet Dağ'ın 1970 tarihli doktora tezidir. Tezlerin on üçü Arapça, sekizi İngilizce, yedisi Türkçe, ikisi Fransızca, biri Felemenkçe, biri de Malayca'dır. Bu çalışmaların dokuzu Mısır, yedisi Türkiye, dördü Malezya, dördü Irak, ikisi Fransa, ikisi İngiltere, ikisi İsrail, ikisi Hollanda, biri Suudi Arabistan üniversitelerinde gerçekleştirilmiştir. Tezler, Bağdâdî'nin fizik ve metafizik teorileri ile felsefesindeki eleştireliliğe odaklanmış durumdadır. Üç tezde ise filozofun mantık anlayışı incelenmiştir. Tezlerin önemli bir kısmının Türk akademisyenlere ait ve Türkçe olması –ki Türkçe iki tezin devam ettiği de belirtilmektedir– dikkat çekici bir husustur. Tezlerin dışında, kitap, kitap bölümü, makale, ansiklopedi maddesi, bildiri gibi çalışmalarda da bu durum devam etmektedir. Bağdâdî'nin eserlerinin yazma-

larının önemli bir kısmının Türkiye'deki kütüphanelerde bulunması, Şerafeddin Yalıtıkaya'nın öncü çalışmaları ve Hilmi Ziya Ülken'in 1949'a uzanan araştırmaları bu durumun nedeni olarak gösterilebilir.

Filozof hakkında yayımlanan kitapların sayıca az olduğu görülmektedir. Çoğu, araştırmacıların tezlerine dayanan bu eserler on beş adettir. Kitapların yedisi Arapça, üçü İngilizce, ikisi Türkçe, ikisi Fransızca, biri de Farsçadır. Pines imzalı ilk kitabın yayım tarihi 1955'tir. En kapsamlı eser de ona ait 1979 tarihli çalışmadır. 'İdî'nin eseri, Bağdâdî üzerine tespit edebildiğim üç Farsça çalışmadan birisi durumundadır. Çalışmaların çoğunun 2000'lerden sonra ve dördünün 2016 itibarıyla yazılmış olması, kitap çalışmalarının artacağı yönünde bir izlenime kapı aralamaktadır. Kitapların tezlerle aynı konulara odaklandığı görülmektedir. Fakat burada mantık bahsi yer almamaktadır.

Bağdâdî felsefesi ile ilgilenen kırk sekiz kitap bölümü bulunmaktadır. Bu çalışmaların on sekizi İngilizce, onu Arapça, yedisi Fransızca, altısı Türkçe, üçü Almanca, ikisi İbranca, biri Malayca ve biri de Lehçedir. Pines, Ebû Rayyân ve Ülken tarafından kaleme alınmış bölümler, çalışmalar içerisinde ön plana çıkmaktadır. Dikkat çeken hususlardan birisi, İslâm felsefesi tarihine yönelik eski ya da yeni tarihli çalışmaların büyük çoğunluğunda Bağdâdî ile ilgili bir bölüm bulunmamasıdır. Corbin, Ebû Rayyân, Ülken, Taylan ve Adamson'un çalışmaları az sayıdaki istisnaya karşılık gelmektedir.

Makaleler, tüm çalışmalar içerisinde en büyük yekünü tutmaktadır. Türkçe yayın sayısının diğer dillerin çok önünde oluşu dikkat çekicidir. Tespit edebildiğim elli üç makalenin, yirmi biri Türkçe, dokuzu Arapça, sekizi İngilizce, yedisi Fransızca, dördü Malayca, ikisi İbranca, biri Almanca, biri de Farsçadır. Bu çalışmalar Bağdâdî'nin eserlerin neşirleri, çevirileri; onun mantık, fizik, metafizik sahasındaki görüşleri ve Meşşâf felsefeye alternatif yorumlarını konu edinmekte ve içeriğin çeşitliliği bakımından kitap bölümleri ile birlikte en önemli yayın grubunu oluşturmaktadır.

Ansiklopedilerde Bağdâdî'yi konu edinen madde sayısı yirmidir. Bunların onu İngilizce, altısı Arapça, ikisi Fransızca, biri Türkçe, biri Farsça, biri de Fransızcadır. Maddelerin önemli bir kısmı hemen hemen aynı bilgileri tekrarlamaktadır. Çağrıcı ve Muvahhid tarafından kaleme alınan maddeler diğerleri içerisinde ön plana çıkmaktadır.

Bilimsel toplantılarda sunulan çalışmaların, 1949 yılında başlamış olsalar da, oldukça yetersiz olduğu görülmektedir. Toplam on etkinliğin sadece beşi basılmış durumdadır.

Tüm bu çalışmalar içerisinde en büyük eksiklik, Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî felsefesini bütüncül olarak değerlendiren bir eserin ortaya çıkmamış olmasıdır. *el-Kitâbu'l-Mu'teber*'in neşir ve tercümesinin ve Bağdâdî'nin mantık anlayışına daha yoğun ilginin sözü edilen çalışma için hazırlık basamağı olacağı aşikârdır. Yine, mevcut iki tıp eserinin neşri, düşünürün meşhur tabipliğini ve İslâm tıp tarihindeki yerini ortaya koyacak çalışmalara kapı aralayacaktır. Dinî ve felsefî literatürü vukufle inceleyen ve bu müktesabatı uzun bir tefekkür sürecinin ardından özgün bir düşünce sistemine dönüştüren filozofun felsefî kaynakları ve düşünce tarihine etkisi ilgilenilmesi gereken diğer araştırma alanlarıdır. Felsefî kelâmın zirve isimlerinden ve İslâm düşüncesinin dönüştürücülerinden Fahru'd-Dîn er-Râzî üzerindeki etkisi henüz incelenmemiştir. Filozofun İşrâkî felsefe ile İbn Teymiyye düşüncesi üzerindeki; ayrıca giriş bölümünde zikredilen gayr-ı müslim düşünörlere etkisi de akademik ilgiyi beklemektedir.

**Works on Abū'l-Barakāt al-Bağdādī:
A Bibliographical Essay**

Citation/©- Tunagöz, T. (2017). Works on Abū'l-Barakāt al-Bağdādī: A Bibliographical Essay, *Çukurova University Journal of Faculty of Divinity*, 17 (1), 187-225.

Abstract- *In this paper I present a bibliography of Abū'l-Barakāt al-Bağdādī (d.547/1152), who is one of the leading figures in the history of Islamic Philosophy. Initially some brief information about his scientific personality is given and then the method of our examination is explained. The manuscripts of al-Bağdādī's works, publishing and translations of them, and the published books, sections, papers and encyclopedia papers are listed in the study. Also I noticed the classical and modern books giving information about the life and works of the philosopher. One of the key findings of our examination is that the number of the studies about al-Bağdādī has rapidly increased in recent years and focused on the criticism in his philosophy. Neither some works of the philosopher have been published nor the huge part of the issues in his thought have been examined yet. On the other hand, al-Bağdādī's intellectual sources and his effects are waiting for the researchers' attention.*

Keywords- *Abū'l-Barakāt al-Bağdādī, bibliographical essay, history of Islamic philosophy, history of Islamic science, history of Islamic medicine*